

ԱՐՁԱՔԱԿԱՆ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԶԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԴՈՒՐՍ ԵՒ ԳԱԼԻՍ ԿԻՒՐԱԿԵ ՕՐԵՐԸ

Տարեկան բաժանորդագրերն է հեռ գրել: Բաժանորդագրող թիւնն ընդունվում է «ԱՐՁԱՔԱԿԱՆ» խմբագրատանը և Կենտրոնական Գրավաճառանոցում: Ստորաքաղաքացիք դիմում են՝ Тифлисъ. Редакция „Арцаганкъ“.

Առանձին համարները 10 Կ.

Յայտարարութիւնների լաւին 2 Կ.

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹԻՒՆ:

Կաթողիկոսական խնդիր: Մի քանի խօսք մեր քահանաների ապահովութեան առիթով:—Ներքին ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Մարտիրոս Սիմէօնեանի մահը: Կաթողիկոսի ընտրութեան օրը: Ս. Խրիմեանի հրաժարականը: Պատուէր Կովկ. կառավարչապետի գլխաւոր վարչութեանը: Պետերբուրգի ուսանողական մատենադարան: Նամակ խմբագրին: Մի նուիրատուութիւն: Ս. Երուսաղէմի լուսարարապետի մահը: Բիւրեղի շոգեհաւը: Վաղեկակապից Պետրովսկ երկաթուղին: «Աղբեր»: Օր. Ինա Դարեալ խաւաղան բեմի վերայ: ՏԱՃԱԿԱՆ ՀԱՅՍՏԱՆ: Վանից տեղեկութիւններ:—ՖելիքսՏՈՆ: Մուրաա աղայի սպանումը:—ԶԱՆԱԶԱՆ ԼՈՒՐԵՐ:—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐ

I

ՈՐՎ Կ՛ՀԱՆԳԻՍԱՆԱՅ ՅԱՂԹՈՂ

(Phare du Bosphore № 67, 3 Avril 83)

Ամբողջ հայոց ազգը վերջին ժամանակներս զբաղուած է մի խնդրով, որ ազգային եկեղեցւոյ վերաբերմամբ ամենամեծ նշանակութիւն ունի. այդ է մի յաջորդը ընտրել Գէորգ IV-ին, բովանդակ լուսաւորչական Հայոց հանգուցեալ հոգեւոր պետին:

Երկար կը լինէր առաջ բերել այստեղ նոյն իսկ համառօտիւ Էջմիածնայ պատմութիւնը, նորա աթոռակալների գործունէութիւնը այն օրից սկսած, երբ Հայոց հոգեւոր կենտրոնը եթարկուեցաւ ռուսաց իշխանութեան: Այսքանն ասենք միայն, որ այդ ժամանակամիջոցին ընտրուած լինելու բաժինը ընկել է համարեա թէ միշտ տաճկահայատակ եպիսկոպոսներին, որովհետեւ Թիւրքիայի հայերը շատ աւելի բազմաթիւ լինելով քան թէ իրանց Ռուսիայի ազգակիցները, ձայնե-

րի բազմութիւնը իրանց կողմն ունէին և տաճկահայատակ կաթողիկոսը նոցա աչքում միացնում էր ցանկալի յատկութիւններ իւր եկեղեցւոյ իրաւունքները հզօրացոյն կերպով պաշտպանելու, մի եկեղեցւոյ՝ որ նոցա ազգութեան խարխիւն է: Զմոռանանք չիշելու, որ Ռուսիայի Հայերը համակարծիք են եղել իրանց Թիւրքիայի հաւատակիցների տեսակէտին:

Այս ազգը ներկայումս անձկութեամբ հարցնում է ինքն իրան. ո՞վ կը լինի կոչուած Էջմիածնայ կաթողիկոսի բարձր պաշտօնը ստանձնելու: Արդեօք դա մի տաճկահայատակ եպիսկոպոս է լինելու. արդեօք ռուսաց կառավարութեան հպատակ բարձր եկեղեցական: Այս անհանգստութիւնը հասկանալի է, քանի որ շատ տարածուած է այն կարծիքը, որ իբրեւ թէ մտադրութիւն կայ անպատճառ ռուսահպատակ եպիսկոպոս ընտրելու: Այսպիսի մի ակնարկութիւն և այն շատ պարզ արեւ է նաև Oriental, մի լրագիր, որ հրատարակվում է Վեննայում:

Հայերը ուրեմն իրաւունք ունին անհանգիստ լինելու թէ ինչ էլք կ'ունենայ խնդիրը: Բայց մենք պէտք է խոստովանուենք այստեղ, որ նոցա երկիւղը և հոգսերը միայն երեկուանից են սկսուել, մի փաստ, որ մեզ անբացատրելի է թվում: Մինչև օրս նոքա զարմանալի անտարբերութեամբ են վերաբերուել դէպի այս առաջնակարգ խնդիրը և անհրաժեշտ աշխատանքը գործ չեն դրել Գէորգ Գ-ի յաջորդի ընտրութիւնը շտապեցնելու համար: Նոքա կարծես թէ սպասում էին որ Էջմիածնայ Ս. Սինօղը այս խնդրի նկատմամբ տնօրէնութիւն անէ, այն ինչ մի ընդհանուր կարծիք է, որ այս պարտաւորութիւնը պէտք է իսկապէս պատկանէ Կ. Պօլսի պատրիարքարանին որի պարագլուխը այս ազգի մեծամասնութեան ներկայացուցիչն է: Այս անտարբերութիւնը շատ սիրելի է սինօղին, որի անդամները որոշ ուղղութեամբ գործելով արգելքի չեն հանդիպիլ այն նախապատրաստութիւնները տեսնելու, որոնցով խնդիրը իրանց հաճելի լուծումը կ'ստանայ:

Պատրիարքը և ազգային ժողովը ցանկանում են շտապեցնել նոր Կաթողիկոսի ընտրութիւնը որպէս զի առաջն առնուի այն մեքենայութիւնների, որոնք վաղուց արդէն լարվում են բազմաթիւ գործակալների ձեռքով թէ Կ. Պօլսում և թէ Եւրոպայի Հայ գաղթականութեանց կենդրոններում: Այս գաղտնի պատուիրակները երկու տեսակի են. մի քանիսները պատրաստում են հողը ուռնաստանցի կանդիտատի համար, միւսները գործում են յօգուտ այն եպիսկոպոսների, որոնք ձգտում են այս բարձր կոչումը ձեռք բերելու, և. զուրկ են պահանջի արժանաւորութիւններից: Հասարակական կարծիքի ընտրելիները, նոքա, որոնք արժանի են ազգի կողմից ընտրուելու, համեստութեամբ մի կողմն են քաշուել և ընտրողների ձայներու գրաւելու ետեւից չ'են ընկած:

Ազգային ժողովը պարտաւոր էր մինչև այժմ Կաթողիկոսական խնդրի մեծ կարեւորութիւնը ընդունելով իւր օրակարգը անցկացնել: Բայց լաւ է ուշ քան թէ անազան: Մի երկու շաբաթից յետոյ կ'սկսուի այս խնդրի քննութիւնը, որ ցոյց կ'տայ մեզ թէ այս առարկայն ո՞ր չափով է զբաղեցնում ժողովին:

Ինտրիգներ անողների գործը թեթեւացնում է այն անհամաձայնութիւնը, եթէ աւելին չասենք, որ դժբաղտապէս երևան է եկել այս օրերը Ս. Եղմիածնայ բնիկների և նոցա Կ. Պօլսոյ հաւատակիցների մէջ: Եղմիածինը պատկանում է Ռուսաստանի Հայոց. ահա այն նշանաբանը, որ բարձրաձայն աղաղակում են ամենքը. շտապով ճանապարհ են ձգում այնտեղից տաճկահայերին որոնց հիւրասիրել էր հանգուցեալ Կաթողիկոսը:

Այսպէս վարվում են նոքա անշուշտ այն պատճառով, որ երկիւղ են կրում որ իրանց արարմունքները յայտնի լինելով վերջիններին, կ'հաղորդուին Կ. Պօլիս, ուր հայկական թերթերը կ'քննադատեն նոցա. այս թերթերը Եղմիածնայ և ոչ մի միաբանի չ'են խնայում երբ խնդիրը վերաբերում է այնպիսի գործերի, որոնք հակառակ են իրանց եկեղեցւոյ շահերին և եկեղեցական արժանաւորութեան: Վերոյիշեալ զգացմունքին մեծապէս նպաստում է, ինչպէս մենք կարծում ենք և այն հանգամանքը, որ Թիւրքիայի հայերը շատ այնպիսի բարձրաստիճան հոգեւորականներ ունին, որոնք աչքի են ընկնում իրանց բարեպաշտութեամբ, գիտութեամբ, հայրական սիրով դէպի բանաւոր հօտը. այն ինչ ուռնասահայերի մէջ այդպիսի եպիսկոպոսները հազուադէպ են և շատ անգամ անհաճելի իրանց իշխանութեան:

Այս հակակրօնական մի ապացոյց ներկայացնում է մեզ մի թղթակցութիւն Թիֆլիսից անցեալ մարտի 14-ով գրուած: Այդ նամակի հեղինակը ասում է, որ Կ. Պօլսոյ հայկական մամուլի դատողութիւնները այդ խնդրի մասին հիմնաւոր չեն, որ նա բոլորովին տեղեակ չէ իրերի դրութեան Եղմիածնում, որ այդ մամուլի առաջարկած ընտրելիները յոյս չեն կարող ունենալ ընտրուած լինելու և որ պէտք է խառնակութիւն ձգել

ազգի մէջ այնպիսի անձինքներ առաջարկելով, որոնց ընտրութիւնը անկարելի մի բան է: Սակայն. Պօլսոյ լրագիրներին տաւած խորհրդին ինքը հեղինակը չէ հետևում և ըստ երևոյթի, թէև զգոյշ կերպով առաջարկում է իբրև ընտրելի Մանկունի եպիսկոպոսին, հանգուցեալ Գէորգ IV-ի խորհրդակցին, այն մարդուն որի գործքերը նիւթ գառնալով Թիւրքիայի և Ռուսաստանի բոլոր հայկական լրագիրներին՝ գաղթակցութիւն ձգեցին ազգի մէջ: Մեր կարծիքով այդ անձը երբէք ընտրելի համարուել չէ կարող, եթէ միայն հեռու մեզանից, փաստերը հակառակը չը ցոյց տան, վասն զի Հայերը, որքան և նուիրուած լինին իրանց հոգեւոր շահերին, այնուամենայնիւ իրանց ընտրողական գործունէութեանց մէջ արել են և անում են սխալներ:

Մենք արդէն չիշել ենք այն անձնաւորութեանց անունները, որոնց վերայ հասարակական կարծիքը մատնանիշ է արել իբրև ընտրելիների վերայ և որոնք արդարև արժանի են, իրանց առաքինութեանց և ընդունակութիւնների շնորհիւ, 4,000,000 հոգուց բաղկացած ազգի եկեղեցական պետի աթոռը բռնելու: Այդ բարձրաստիճան հոգեւորականներն են. Ամենապատիւ Ներսէս, Կ. Պօլսոյ Պատրիարքը. Մելքիսեդէք արքեպիսկոպոս, Զմիւռնիայի առաջնորդը. Խրիմեան արքեպիսկոպոս, Կ. Պօլսոյ նախկին պատրիարքը և Վանայ այժմեան առաջնորդը. Յարութիւն արքեպիսկոպոս, Բեսարաբիոյ առաջնորդ և Եղմիածնայ Աթոռի տեղակալը:

Մենք կ'վերջացնենք մեր խօսքը կրկնելով, որ Հայոց ազգը պէտք է ամենայն ճիգ թափէ յաջողակ ընտրութիւն անելու, եթէ արդարև կամենում է ապահովել իւր ազգային եկեղեցւոյ նուիրական իրաւունքները, որոնց քանի մի ժամանակէ ի վեր նսեմանալու վտանգ է սպառնում, ինչպէս այդ ցոյց են տալիս բազմաթիւ թղթակցութիւններ և ճանապարհորդների պատմածներ:

II

Ազգային ժողովն իւր վերջին նստի վերջի վայրկեանին մէջ հաճեցաւ վերջապէս իւր Օրակարգն անցունել Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսական խնդիրն, այն ալ գըլխաւորապէս եկեղեցական անգամի մը ստիպման վրայ: Տակաւին չենք կրցած հասկնալ թէ ինչ պատճառաւ այս Կաթողիկոսական խնդիր, իւր մեծագոյն կարեւորութեամբ հանդերձ, այս անգամ այնչափ անտարբեր դտաւ մեր Երեսփոխանութիւնն ու Վարչութիւնն, իւր Սըրբազան Նախագահով: Նոր Կաթողիկոսն ընտրելու տարւոր ժամանակամիջոցին արդէն մէկ երրորդը — չորս ամիսն — անցուցինք. առանց վայրկեան մ'իսկ խոր-

Հիշու թէ ինչ պայմանաց մէջ պիտի կատարենք զայդ ընտրութիւն: Թողլով այն ժամանակներ յորս մեր Պատրիարքներ, իրենց Ամիրա խորհրդականներով, Վ. Պօլսոյ շրջափակէն անդին յուզուող ոչ մէկ խնդրոյ Համար, և հետեւաբար՝ ոչ ալ Եջմիածնայ կաթողիկոսական խնդրոյ Համար, գնահատելի հոգածութիւն մը ցոյց չէին տար, չենք լիշեր ժամանակ մը, ուր Վ. Պօլիս, այսչափ կատարեալ տեղեկութիւն ունենալով Հանգերձ Եջմիածնայ կաթողիկոսական խնդրոյ վիճակին վրայ, այսչափ անտարբեր կեցած լինի, ամիսները զոհելով այնպիսի յօժարութեամբ մը, որոյ անխուսելի հետեւանքը պէտք է լինի ամբողջ խնդիրը զոհել օր մը: Կարծես թէ նոր պիտի հասկնանք թէ այս Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան խնդիրը լոկ կրօնական խնդիր մը չէ, ոչ ալ կաթողիկոսութիւնը լոկ կրօնական հաստատութիւնը մ'է: Եթէ միայն կրօնական Հանգամանք ունենար, կը հասկնայինք թէ այսօր մեծ կարեւորութիւն չընծայուիր զուտ կրօնական խնդրոյ մը. որովհետեւ այսօր դժբախտաբար կրօնական զգացումներ քիչ մը թուլցած են կարգ մը մարդոց քով: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութիւնն էապէս ազգային հաստատութիւն մ'է, սերտիւ կապուած Հայ Ազգին ոչ թէ լոկ կրօնական, այլ նաեւ պատմական, բարոյական և մտաւորական կեանքին հետ: Իւր արդի կացութեան մէջ իսկ, որ անշուշտ մեր ամենուս փափաքած կացութիւնը չէ, Եջմիածնայ կաթողիկոսութիւնն օւղղակի իւր իշխանութեան ներքեւ ունի Հայ Ազգին գրէթէ մէկ կիսուն սկզբնական իրաւունքներն, որուն զարկ կուտայ և զայն կը խրախուսէ: Եթէ առաւել եւս տկարանայ այս հոգեւոր իշխանութիւն, ինչ պիտի լինի աւելի քան միլիոն մը Ռուսահայոց տարրական կրթութեան գործըն: Բայց Գէորգեան ձեւաբանը կը վկայէ թէ Եջմիածնայ Կաթողիկոսութիւնն Ամենայն Հայոց կրթութեան գործին ալ կրնայ զօրեղապէս նպաստել: Թողլով այս կրթական եւ մտաւորական ծառայութիւն, որ թանկագին է, Եջմիածնայ Կաթողիկոսութիւնը մեզ սիրելի հաստատութիւն մը պէտք է լինի իւր զուտ պատմական Հանգամանքով: Քրիստոնէութեան առաջին դարերէն ի վեր հաստատուած ունինք ժողովրդական Եկեղեցի մը, որոյ ընդհանուր Պետն ուղղակի ժողովրդեան ընտրութեամբ կը նշանակուի: Քրիստոնէական ոչ մէկ Հին Եկեղեցի պահած է այսչափ ժողովրդական Հանգամանք մը: Յայտնի է թէ Յունական և Հռոմէական Եկեղեցաց Պետերը լոկ կղերական սահմանափակ ընտրութեամբ մը կը նշանակուին, և միապետօրէն կը վարեն Եկեղեցին: Անգլիկացոց մէջ իսկ, որք իբրեւ Բողոքական՝ նորագոյն Եկեղեցոյ մը կը պատկանին, Քէնզըր-պլըրի Սրբեպիսկոպոսին ընտրութիւնը ժողովրդական չէ, այլ կախում ունի միայն Վեհապետին և Նախարարապետին կամքէն: Եթէ Հայ Ազգը Քրիստոնէայ Ազգ մ'է և պիտի մնայ, այսպիսի Եկեղեցի մը և այսպիսի Կաթո-

ղիկոսութիւն մը գէթ այնչափ կարեւորութիւն ունին, որ զայնս նոյն պայմանաց մէջ պահպանելու համար որչափ ջանք չնէ՝ կ'արժէ: Մնաց որ, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան մեր Ազգին պատմական իշխանութիւնը սերտ կապակցութիւնը բոլորովին բացառիկ նշանակութիւն մը կուտայ ազգին: Նոյնը Խրնանք ըսել ուրիշ տեսակ մը ծառայութեան նկատմամբ, զոր Եջմիածնայ Կաթողիկոսութիւնը կը մատուցանէ Ազգին, իբրեւ «անբաժան ազգային բազմութիւն և բազմաթիւ կալուածոց, պատմական շինութեանց և ազգային հնութեանց: Վերջապէս, ներկայ և ապագայ ամեն ծառայութիւն մի կողմ թողլով, Եջմիածնայ Կաթողիկոսն, իբրեւ ռուսահայտակ Հայոց Պատրիարք և իբրեւ Ամենայն Հայոց Պատրիարք, ներկային մէջ մի այնպիսի նշանակութիւն ունի, զոր քնաւ պատմութիւն չգիտցող ամեն ազգային կարող է գիւրաւ ըմբռնել:

Պէտք եղաւ համառօտիւ յիշեցնել արդէն երկարօրէն բացատրուած այս տարրական նկատողութիւններ Եջմիածնայ Կաթողիկոսութեան նկատմամբ, որովհետեւ մեր ազգային իշխանութեանց՝ թէ աստ և թէ յեջմիածին՝ բռնած ընթացքէն այնպէս կ'երևի, իբր թէ այս նկատողութեանց ոչ մին տեղի ունենար: Մեր ռուսահայտակ եղբարք մեր ազգային ժողովոց ցոյց տուած խորին անտարբերութենէն այնպէս կը հետեւցնեն, իբր թէ մեր մէջ օտար ազգեցութիւնք մուտ գտած լինին, որոց նպատակն է Հայ Ազգին ուշադրութիւնը դարձնել իւր «մենէն» իշխանական խնդրոյ վրայէն: Կը կարծեն թէ Վ. Պօլսոյ Հայ լրագիրներն եւս նոյն ազգեցութեանց ենթակայ լինին, բայց այս վերջին կարծիք սխալ է: Մեր ազգային իշխանութիւնք արգեօք ինչ պատճառ ունին այդպիսի տարապարտ կասկածանաց տեղի տալու այնպիսի անտարբերութեամբ մը, որ ինքնին անարդարանալի լինելէ զատ, ներկայ պարագային մէջ մանաւանդ բացառիկ կերպիւ վնասաբեր կրնայ լինել: Ինչպէս իրաւամբ և ի դէպ յիշեցուց Մատթէոս Սրբազան, այս Կաթողիկոսական խնդիր գերազանցապէս Ազգային ժողովոյ յատուկ խնդիր մ'է, որ նկատողութեան պէտք է առնու զայն սա տեսութեամբ թէ միայն նոր ընտրութիւն մը կատարելու չէ, այլ թէ, նախ քան զայդ գործողութիւն, կայ իւր առջեւ ահագին խնդիր մը, — որուն մեր ազգային շահուց աւելի կամ նուազ համաձայն մէկ լուծումը ձեռք բերելու համար, մեր ազգային իշխանութեանց կողմէ պէտք կայ մեծ հոգածութեան, աշալըջութեան և ճարտարմտութեան: Եթէ Հայ Ազգը խնդիր մը պիտի մատուցանէ Ռուս կառավարութեան՝ Պալատենայի ինչ ինչ տրամադրութեանց բարեփոխումը խնդրելու համար, այդպիսի խնդրոյ մը ներկայացման ամենայնաւոր ժամանակը կրնայ լինել Ռուսիոյ Վեհ. Կայսեր թագադրութեան հանգէսն, որոյ առթիւ սովորաբար մեծամեծ շնորհներ կը լինին ամեն կարգի Ռուս հպատակաց, և մեք մեր ան-

տարբերութեամբ թող կուտանք որ այս թանկագին առիթ մեր ձեռքէն ելնէ, (ըստ որում ամեն տեղեկութիւն կը ցուցնէ թէ երկու կամ երկուք ու կէս ամիսէն տեղի պիտի ունենայ այդ հանգէս), և կ'երեւի թէ տակաւին այնչափ դանդաղօրէն պիտի վարուինք, որ նոր Կաթողիկոսն ընտրելու ազդարարութիւնն ստանանք առանց ոչ ինչ ըրած լինելու խնդրոյն սկզբանց մշակման և գոհացուցիչ կերպիւ կարգադրման համար: Պալատենեան ըստ բաւականին քննուած է արդէն, և որոշուած է թէ որ տրամադրութեանց յապաւումը կամ բարեփոխումը պարտինք խնդրել: Յանուն Ազգին կատարուելի այսպիսի ձեռնարկի մը մէջ, յայտնի է թէ Կ. Պոլսոյ Ազգային ժողովոյն չափ ալ նշանակութիւն ունին Հայ գաղթականութիւնք իրենց ամբողջութեամբ, որ ի Հնդկաստան, ի Պարսկաստան, ի Ռումանիայ, յԱնգլիա, և այլուր, և թէ պէտք էր որ մինչև ցարդ ասոնք ամենը միանային՝ յանուն Ազգին միահամուռ խնդիր մը մատուցանելու համար ուր որ անկն է: Բայց երբ Կ. Պոլսոյ ազգայինք, որ այնչափ մօտէն տեղեկ են խնդրոյն կացութեան ու պարագայից, այսչափ անտարբեր մնան, պէտք է միթէ զարմանալ Հայ գաղթականութեանց անտարբերութեան վրայ: Այս անտարբերութիւն առաւել զարմանալի կը թուի մեզ Ներսէս Պատրիարքի օրով, որ 1866-ին, Մատթէոս Կաթողիկոսի մահէն յետոյ, զովելի եռանդեամբ կը փաստաբանէր և կը յայտարարէր, որպէս իմ օրի, Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան մասին և որ, Կաթողիկոսական Յանձնաժողովոյ հանրաժանօթ Տեղեկագրին գլխաւոր հեղինակը լինելէ զատ, Գեորգ Կաթողիկոսի ընտրութեան առթիւ Եջմիածին ղրկուած երկու ազգային պատուիրակաց իբրեւ մին, Իջման տեղւոյն մէջ, ի ներկայութեան Ռուս զօրավարաց և Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ բարձրաստիճան պաշտօնէից, շնորք ունեցած է իւր մի և նոյն սկզբունքն հռչակելու:

Հիմա Ն. Սրբազնութիւն անհունապէս աւելի ազդեցութիւն և մեծագոյն առիթներ ունի ոչ թէ լոկ հռչակելու, այլ մանաւանդ ի գործ դնելու իւր այդ ծանօթ սկզբունք: Բայց ո՞ր մնացին այդ եռանդ ու համարձակութիւն: Եւ մանաւանդ ո՞ր մնաց 1866—67-ի այն Ազգ. ժողով, որ անմիջապէս իւր ձեռքը կ'առնուր խնդիրն, առաջին անգամ լինելով Հիմնովին կ'ուսումնասիրէր զայն, կը կատարէր պէտք եղած քննութիւններն, ի գործ կը դնէր պէտք եղած դիմումները, կը ստանար պէտք եղած խոստումներն, և վերջապէս կ'ընէր ինչ որ «*նա*» կարելի էր և պէտք էր ընել այս Կաթողիկոսական խնդրոյ նկատմամբ: Գալով արդի Ազգային ժողովոյ գործունէութեան, չորս ամիս ի գուր անցունելէ յետոյ, չենք գիտեր թէ յառաջիկայ շաբթու գումարելի նստին մէջ, անձնական միջադէպերէ, ինչպէ՞ս ի անպատուաբեր աղմուկներէ և չնչին խնդրոց վրայ անկադեմական ծիծաղելի վիճաբանութիւններէ ժա-

մանակ պիտի գտնէ՞ վայրկեան մ'իսկ զոհելու իւր Օրակարգի այն մասին, որ Կաթողիկոսական խնդիր ծանուցանէ: Իսկ յառաջիկայ նիստէն յետոյ, ըստ օրինի մինչև մայիս ամիսը պիտի դադրին իւր նիստեր. ուստի գրեթէ ապահով կրնանք լինել, թէ ի մեծ գոհութիւն այն «*օտար ազդեցութեանց*», մեր Ազգ. ժողով տակաւին իբր երկու ամիս բան մը չպիտի ընէ Եջմիածնայ Կաթողիկոսական խնդրոյ նկատմամբ: Տարակոյս չը կայ թէ մեր սերունդք, լաւագոյնս ըմբռնելով մեր եկեղեցու պայմաններն ու պահպանութեան տարրները, մեզնէ շատ աւելի կարևորութիւն պիտի ընծայեն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսական խնդրոյն: Բայց ի՞նչ օգուտ որ արդի սերնդեան զանցառութիւններն իրաց գրեթէ լուսահատական վիճակ մը պիտի դնեն մեր սերնդոց առջև, քանի որ այն վնասաբեր տրամադրութիւնք որոց դէմ կը գանգատինք, ժամանակի նուիրագործումն ստացած պիտի լինին ևս քան զէս:

(Մ...ի...)

ՄԻ ԲԱՆԻ ԽՕՍԲ ՄԵՐ ԲԱՀԱՆԱՆԵՐԻ ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԵԱՆ
ԱՌԻԹՈՎ

III

Իմ առաջին յօդուածում նկարագրելով քահանաների յարգանքի պակասելը ժողովրդի առաջ, միայն դօրա մի պատճառը բացատրեցի. հայելւ կարողացայ ցոյց տալ, որ քահանայք իրանք են հասցրել իրանց այդ խախտու դրութեանը: Այսպէս ուրեմն ես այն ժամանակ պատճառներն մի կողմն էի շօշալիւ՝ մեղադրելով միայն և եթ քահանաներին: Բայց որ արդարութիւնը պահպանած լինէր, ես ընթերցողի ուշադրութիւնը պիտի հրաւիրեմ դէպի հարցի միւս կողմը, որը ակամայ հանդէպ է գալիս մեզ, քանի որ դեռ մեր վերջնական խօսքը չենք ասել քահանաների ռոճիկ մասին:

Մեզ շրջապատող Հայ-Հասարակական տարրի բերանից մի ամենօրեայ բողբոջ շփոթում է մեր Հայ քահանայի առանց այդ ևս իւր նախնական պատուից շեղուած պատիւը: Բայց ժողովրդական անհատները չեն կամենում ճանաչել որ այդ մեղադրանքի մի մասն էլ իրանց է վերաբերում:

Եթէ քահանան սկզբում մի բարոյական հեղինակութիւն էր մեր նախնիներէ շրջանում, այդ միայն նորանից էր, որ և նա—թէ ըստ նիւթականին և թէ ըստ բարոյականին—հաւատարմաւորութիւն ունէր կեանքի մէջ: Բարձրացաւ սովորականից ժողովրդի դրութիւնը, ուրեմն միջոց ունեցաւ. նա կը թուէր, դատարարակուէր: Անցաւ Հին կեանքը, ուրեմն անցաւ և Հին դրութիւնը: Նոր կեցութեան եղանակը մուտ գործելով իւր ազդեցութեան տալիս առաւ կեանքի բոլոր պայմանները. նոյնը պահանջուեց և քահանայից. բայց քահանայի դրութիւնը դարձեալ Հին էր և անփոփոխ: Նա արդեւնք մի այլ Հիմնաւոր աղբիւր չունէր, բացի նոյն կողմէից, նոյն կապուտ ու կողովուտները: Ուրեմն և միջոց չունէր նոյնչափ բարեւելու իւր դրու-

թիւերը թէ՛ ըստ նիւթականին և թէ՛ ըստ մատուցողականին ինչ որ ժողովուրդը կարողացաւ անել:

Ժողովուրդը իւր միջոցները համեմատ մաքրակեցութիւն ունեցաւ, նոյնքն պահպանեց և քաջանայից. որովհետեւ նորան հաճելի չէր, որ իւր շքեղ բնակարանում քաջանան որք դնի հնոտներով, իսկ նորա տիրացուն ցնոտ կօշիկներով: Ժողովուրդը պահանջեց, որ քաջանան կրթութեան գոնէ միջին աստիճանով համապատասխանէ իրան: Շատ բարի. բայց ինչպէս, քնն աղբւրից: Տուել հոգացել էր նա ալը մասին մի քան. մտածել խորհրդակցել էր քաջանայի նիւթական և քարոյական դուրսեան բարոյական վերայ: Աշխատել էր նա քաջանային նոյնպէս առաջ խաղացնել իւր հետ դէպի ուսումնական աշխարհը, միջոց էր տուել նա որ քաջանան ևս փոքր ի շատէ հետեւ նոյն սկզբունքով յառաջ գնալու որով ինքն էր ընթացել: Այս բոլոր հարցերին ևս կ'պատասխանեմ մի խոշոր բացատրանով: Ոչ, նա և մտքովն անգամ չէ անցկացրել քաջանայի անհատական ձեւի դուրսեանը մի վախճանական օգնութեան ձեռք հասցնելու: Նա միշտ և այսօր խօսել և պահանջել է, իսկ միջոց տալ իւր պահանջը արդարացնելու, իւր խօսքը իրագործելու՝ ոչինչ չէ արել բացի այն մասնաւոր կոպէկները վճարելուց, որը միայն մուրացկանութիւնն է զօրացրել քաջանաների ամբողջ կաղմակերպութեան մէջ մի սարսափելի և դատապարտելի շողորթութեան հետ:

Ներկան ամենապարզ կերպով պատկերացնում է վերոգրեալ տարակուսութիւններին ամենաճիշտ կերպարանքը, քաջանան իւր որդւոյ համար ուսման տեղ չէ գտնում, որովհետեւ իւր աղքատ քտակը չէ ներում վճարել նորա համար սահմանած վճարը: Նա իւր դատելի ձեռքը բռնած թափառում է մի բարեկարգ ուսումնարանից դէպի մի ալ ուսումնարան և այսպէս շատ անգամ նա ստիպւում է լինում մի քանի տեղ փոխելով անհաստատականութիւն արմատացնել ողորմելի մանուկի դիւրաթէք մտքի մէջ: Ո՞վ է ստեղծում այս վնասը, եթէ ոչ քաջանայի անապահով կացութիւնը:

Քաջանայի որդւոյ ուսումնառութեան ամենաբարձր տեղը Ներսիսեան Դպրոցն է, որ միակ ապաստարան է համարվում նոցա, բայց այն ևս հաղար ու մի չարարանքից չեմոյ կամ յաջողվում է կամ ոչ: Վերջապէս քաջանայացու մանուկը այդտեղից դուրս գալով ճանապարհ չունի մի քաջ անգամ առաջ գնալու, նիւթականի սղութիւնը կաշկանդում է նորան և քաջանայացու պատանին ստիպւում է իւր բացուած եռանդը կտրել, իւր ուսման ծարաւի մէջ խեղտուել և միայն բաւականանալ նորանով ինչ որ ստորին կամ միջին ուսումնարանը տուել է իրան: Իսկ առաւել մեծագոյն մասը այդ աղքատիկ հասարակութեան՝ դորան ևս չէ հասնում, շատերը դորանցից վերը չիլածի կէտը, քառորդն անգամ չեն ստանում, ոսկայն և դոքա պէտք է լինին մեր եկեղեցւոյ բերրի դաշտերի ժեր մշակները, մեր ժողովրդի արթուն հոգիները, ճշմարտութեան քարոզողները—դոքա պէտք է լինին մեր քաջանաները:

Ո՞ր գնացինք մենք, ինչի՞ հասանք այս տխուր եղբայրացութեանը, ո՞վ առաջնորդեց մեզ մեր նպատակից դուրս դէպի այս տխուր վայրը: Նա կը պատասխանեմ, ժողովրդի անհոգութիւնը. նորա անտարբերութիւնը դէպի իւր քաջանաները, նորա անգնահատութիւնը, լաւ վատից չ'զանազանելը, նորա շողորթութիւնը իրութիւնը և այլն և այլն: Նա և մեր քաջանաների ողորմելի դուրսեանը, ստացած արդիւնքի տգեղ և աղքատութեան աստիճանի չափ պարսաւելի ճանապարհը, և գրեթէ ձրի պաշտօնավարութիւնը,

որոնք ստիպում են մեզ շատ անգամ թողնել մեր խօսքը և մի առ ժամանակ կողմնակի պատճառների դիմել, որով և աւելի պարզել նիւթ եղած խնդիրը:

Մենք չենք կարող ճշմարտութեան շուղից հեռացնել այն վաղուց հետէ փաստերով ապացուցած իրողութիւնը, որ ոչ ոք չէ կարող լիովին նուիրել իրան ընդհանուր օգտին, եթէ այդ ծառայութիւնը նորան չէ տպահովացնում: Մեր մէջ կան հասարակական դրժողներ, հասարակական խնդիրներ վերայ մտածողներ: Բայց ոչ ոք դոցանից առանց մօտիկ նպատակի չէ կարող յառաջ վարել իւր ջանքն առած գործը և պարտաւոր չէ: Այն նա դուցէ պատրաստ է և այն ամենայն յօժարութեամբ ինքնազոհութեամբ առաջ տանել իւր սկսածը, բայց այդ ոչ ընդ երկար: Այդ մեծ պատրաստականութիւնը, ինքնակամ նուիրականութիւնը թուլանում է, երբ մի որոշ ժամանակից յետոյ ամենայն ճշտութեամբ հաշուելով գտնում է, որ այդպէս շարունակելով՝ ոչ թէ միայն իւր ապրուստի միջոցներն է սեղմում, այլև կատարելապէս մօտենում է ուրիշների օգնութեանը կտրօտ մնալու վտանգին:

Եթէ վաճառականը պարապում է առուստուրով, եթէ արհեստաւորը առաջարկում է հասարակութեանը իւր արհեստագործած մթերքը, ուքա երկուքն էլ նոյնպէս ծառայում են հասարակութեանը. բայց ի նկատի ունին, որ պիտի ստանան իրանց արդար աշխատանքի ըստ արժէքը: Զինուորը ծառայում է և աշխարհ է դարձնում, աստիճանաւորը ամենայն պատրաստականութեամբ իւր պաշտօնին է վարում: Ի՞նչ է պատճառը, ամենքը իրանց պարապումունքի մէջ են որոնում իրանց ապահովութեան խնդիրը: Իսկ քաջանան... քաջանան է, որ մի թշուառ և աննախանձելի բացառութիւն է կաղմում: Իսկ ժողովուրդը դեռ չը մտածած, դեռ մի բանով չ'պարտաւորացրած քաջանային՝ գրեթէ իւր ձրի պաշտօնավարութեան ընթացքում, և այսպէս քաջանայի գոնէ անհրաժեշտ պէտքերը անգամ չ'լցուցած, թոյլ է տալիս իրան անգթաբար յարձակուել քաջանայի վերայ և պահանջել այն, ինչ որ ինքը չէ տուել:

Քաջանան մեր հասարակութեան կեանքի ամենապիտանի անդամներից մինն է: Եթէ նա կեանքի մէջ բժշկից և ուսուցից բարձր դիրք չ'ունի, նորանից ոտոր ևս չպէտք է ունենայ: Բայց մի բժիշկը յանձն կառնի առանց յայտնի վարձապահանջութեան հասարակական պաշտօն վարել, բժշկել, օգնել քաղցած ապրելու պայմանով. կամ մի ուսուցիչը յօժարութիւն ցոյց կը տալ ուսումնի մատակարարել մանուկներին առանց կանխապէս պայմանաւորուելու իւր վարձի մասին:

Այն, ամենայն տեղ իւրաքանչիւր պաշտօնի վարձի մէջ չափ ու սահման կալ, որը ինչպէս չէ ստորացնում ստացողին, նոյնպէս և տուողի կողմից ողորմաբաշխութեան կերպարանք չէ ստանում: Ամենքը իրանց պատուի մէջ լինելով պահպանում են իրանց յատուկ կշիռը և նշանակութիւնը: Միայն քաջանան է զրկուածը, քաջանան է արհամարհուածը, այդ իսկ պատճառով ամեն մի խոհական և վարդապատ անձն խորշում է քաջանայական նուիրական կոչումն ընդունելուց, ասպարէզը մնում է տգէտներին և օրըստօրէ նուազում է քաջանայի նշանակութիւնը հասարակական կարծիքի առաջ:

Եթէ իմ առաջին յօդուածում մի կողմից հարցը պարզելով՝ հասանք հաւանականութեան այն տեսակէտին, թէ քաջանայք են իրանց տարաբաղադրութեան պատճառը, միւս կողմից էլ աչժմ եկանք այն եզրակացութեան, որ և ժողովրդականք առաւել նպաստել են նոցա այդ անողորմելի դուրսեան յամառ յարատեւութեանը, որպիսի չարքք միայն

մի ճանապարհով կարելի է ջնջել, այն է քաղաքային և եկեղեցու միևս պաշտօնականներին որոշ տուրք նշանակելու հարցը մշակելով:

Չհայելով՝ որ ես իմ նախընթաց չօգուտով մեջ ասել էի, որ ռուսիկ նշանակելու խնդիրը դժուարին է և այդ պատճառով առ ժամանակ առաջարկում էի ուրիշ միջոցներ, բայց որովհետև այդ հարցը այժմ թե մամուլի մեջ է խորհրդածութեան ենթարկվում և թե քննութեան առարկայ է լինելու շուտով Առաջնորդական Յանձնաժողովի կողմից, ուստի մենք ևս միևս անգամ կ'աշխատենք չափանել մեր համեմատ կարծիքը ռուսիկներ նշանակելու վերաբերում թեամբ:

Պատշեմ:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

† ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՍԻՄԵՐՆԵԱՆՑ

Այնքան փոքր է հայ գործիչների թիւը, այնպիսի սպանիչ դանդաղութեամբ է ընդլայնանում նոցա շրջանը, որ ամէն մի անգամի պակասելը անասելի կսկիծ է պատճառում ոչ միայն ընկերների խմբին, այլ և հասարակութեան, որ գործելու, առաջնորդելու ամբողջ լուծը դրել է այդ խումբի վերայ: Ո՛րքան աւելի ցաւալի է, երբ մեռնողը լուսաւորութեան մի ազնիւ գինուոր է, որ միշտ ճանաչել է իւր պարտքը:

Մարտի 29-ին վախճանուեցաւ մեր մանկավարժական աշխարհում քաջ յայտնի Մարտիրոս Սիմէօնեանցը իւր 41 ամեայ հասակում: Նախ ներսիսեան դպրոցում և ապա Ստավրապոլի գիմնազիայում աւարտելով իւր ուսման ընթացքը, նա Մոսկվայի համալսարանի ուսանող դարձաւ. շուտով անցաւ նա Պետերբուրգի համալսարանը, նուիրելով իրան մատեմատիքական գիտութեանց ուսումնասիրութեան: Դէպի Պետերբուրգ գրաւում էին երիտասարդին ոչ միայն համբաւաւոր պրօֆեսորներ, այլ և այն հայկական շրջանը, որ վերջերում ազգին մի շարք գործիչներ տուեց, որոնք ձեռքից եկածի չափ իրազործում են կեանքի մէջ լուսաւորութեան սկզբունքները, որ ներշնչուած են նոցա իրանց գեղեցիկ երիտասարդական տարիներում: Եւ դոքա վսեմ, անմահ սկզբունքներ են: Պետերբուրգում Սիմէօնեանցը սիրալիւր ընդունելութիւն գտաւ պ. Կարապետ Եզեանի կողմից: Վերջինիս ուսումնարանում անցկացրած երեք տարուայ կեանքը դրեց իւր անջնջելի գրոշմը նորա ամբողջ գործունէութեան վերայ և երբ 60 տկան թուականներին դառնալով Կովկաս վերականգնեց իւր քաջքայուած առողջութիւնը, նա իւր հոգւոյ բոլոր ոյժերով նուիրեցաւ ժողովուրդի լուսաւորութեան գործին: Եւ Մարտիրոս Սիմէօնեանցը ամենաընտիր, ամենասիրելի ուսուցիչն է եղել միշտ թէ ներսիսեան Գալանոցում և թէ Ս. Էջմիածնայ ճեմարանում: Իւր սակաւաթիւ ազատ ժամերը նա

նուիրում էր աշակերտներին և գրականական պարամունքներին: Սիմէօնեանցը աշխատակցել է «Հիւսիսափայլին» և «Մեղու Հայաստանի» լրագրին. մեր գրականութեան մէջ բացի այս՝ յայտնի է նա Եղիշէի աշխարհաբար թարգմանութեամբ: Եւտուշեփսկուց փոխադրած նորա «Թուաբանական խնդիրների ժողովածուն» տարածուած է բոլոր հայ ուսումնարաններում:

Հայ դպրոցին պակասեցաւ—մի ընտիր ուսուցիչ, հայ գործողների փոքրիկ շրջանին—մի բարեխիղճ անդամ:

*
* *

«Երևանի յայտարարութիւններ» թերթի մէջ կարդում ենք հետեւեալը. «Լսում ենք թէ Սրբ. Սինօքը հեռագիր է ստացել գլխաւոր կառավարութիւնից, որ իւր առաջարկով թեան համաձայն կաթուղիկոսական ընտրութիւնը նշանակուել է եկող 1884 թուի մայիսի 27-ին»:

*
* *

«Հալքենիք» լրագրի մարտի 25-ի համարում կարդում ենք հետեւեալը. «Վանայ Առաջնորդ Ամեն. Խրիմեան Սրբապետի կողմանէ Ազգային պատրիարքարան հասած գիր մը կը ծանուցանէ թէ Ն. Սրբազնութիւնը զանազան անձանց մասնաւորապէս մեր ազգայիններու կողմանէ ի գործ դրուած մեքենայութեանց չը կրնալով հանգուրժել, Վանայ առաջնորդական պաշտօնէն հրաժարուին առաջ հարկադրէր է»:

*
* *

ՊԱՏՈՒԷՐ ԿՈՎԿԱՍԻ ԿԱՌԱՎԱՐՁԱՊԵՏԻ ԳԵՐԱԿՈՐ
ՎԱՐՁՈՒԹԵԱՆԸ

10 նոյեմբերի 1882 ամի Ելիսաւետօպոլի երկաթուղու կայարանում ոմանք գինուորական և քաղաքական ծառայութեան մէջ եղող անձինք զգալի անկարգութիւններ են կատարել, գործով և խօսքով վիրաւորելով ժանդարմի ունտէր-օֆիցերներին իրանց պաշտօնավարութեան ժամանակ: Այդ անկարգութիւններ կատարելու միջոցին՝ նոյն երկաթուղու կայարանում ի միջի ալոց գտնուելիս է եղել նաև Ելիսաւետօպոլի նահանգապետ գեներալ-մայիօր իշխան Նակաշիձէ:

Այս անցքի հանգամանքները քննելու համար, որ առանձնապէս գրաւել էր Թագաւոր Կայսեր ուշադրութիւնը՝ ՆՈՐԻՆ ՄԵԾՈՒԹԵԱՆԸ Հաճելի եղաւ Իւր գեներալ-ատիւտանդ Փօն-Րօզէնբախին ուղարկել:

Ներքին Գործոց Նախարարի ամենախոնարհ գեկուցմանը գէներալ-ատիւտանդ Փօն-Րօզէնբախի քննութեան հետեւանքների մասին, ՆՈՐԻՆ ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ՄԵԾՈՒԹԻՒՆԸ սոյն մարտ ամսի 10-ին բարձրագոյն

Հրամայել բարեհաճեց՝ «Յայտնել Ելիսուսեռապօլու նա-
Հանգապետ գէնէրալ-մալիօր իշխան Նակաշիձէին բարձ-
րագոյն յանդիմանութիւն, որ իշխանութիւնը
թողել էանգործադրուած, և որ նա ներկայացրել է քննու-
թեան գործին մի այնպիսի արձանագրութիւն, որի իս-
կական լինելը կասկածելի է:

Սոյն բարձրագոյն Հրամանը կատարելով՝ յայտա-
բարում եմ այս մասին ինձ հաւատացած երկրի վարչու-
թեանը:

Ստորագրել է՝ Վառապարչապետ գէնէրալ-ատիւտանդ

Իշխան Գեորգի - Վարդապետ:

*
* *

Մեզ խնդրում են տպել հետեւեալը.

«Պետերբուրգի ուսանողութիւնը մօտ քսան տարի
է, որ ունի իւր սեպհական մատենադարանը մօտ վեց
հարիւր գրքերից բաղկացած: Այդ մատենադարանը
որքան համեմատաբար հարուստ է մեր հին մատենա-
գրութիւններով և առհասարակ Վենետիկի, Վիեննայի,
և Կ. Պօլսի հրատարակութիւններով, այնքան աղքատ
է Կովկասում գուրս եկած գրքերով: Վերջին տասը տա-
րուայ միջոցում լոյս տեսած գրքերից համարեա ոչինչ
չը կայ:

Որովհետև Մատենադարանը ոչինչ աղբիւր չ'ունի
նոր գրքեր ձեռք բերելու, ուստի համոզուած լինելով
որ թէ՛ հասարակութեան և թէ՛ մեր հեղինակների և
հրատարակողների մէջ կը գտնուին շատերը, որոնք ցան-
կանում են օգնել թէ՛ գրքերով և թէ՛ փողով, որ ուսա-
նողները կարողանան կարգալ, հրաւիրում եմ այդպիսի-
ների ուշադրութիւնը, յայտնելով նախապէս, որ բոլոր
նուիրատուութիւնները յօգուտ Մատենադարանին կ'ար-
ձանագրուի սահմանած մատենի մէջ և կը հրատա-
րակուի լրագրութեան մէջ ի գիտութիւն հասարակու-
թեան:

Խնդրում եմ պ. պ. նուիրատուներին ուղարկել
հետեւեալ հասցէով: Петербургъ. Студенту универси-
тета Карапету Агудьянъ.»

*
* *

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Պ. Խմբագիր.

Դիմում եմ ձեզ իմ ներկայ նամակովս, որպէս զի
կարողանամ բացատրել հայ հասարակութեան մէկ եղե-
լութիւն, որ գուցէ ժամանակով թատրոնական պատ-
մութեան մէջ վիճելու առարկայ պիտի դառնայ:

Ահա գործը:

Ինչպէս յայտնի է՝ հայ թատրոնի գործունէու-
թիւնը 1879 թուականից մինչև 1882, շարունակվում

էր շնորհիւ թատրոնական Մասնաժողովի հոգատարու-
թեան, որի պարագլուխն էր իշխան Ամատունին:

Մասնաժողովը դադարեց գործելուց. նորա կազ-
մուած խումբը ցրուեցաւ:

Մօտենում էր սեպտեմբեր ամիսը, այսինքն թաւ-
րոնական սէզօնը: Ես զգացի որ ապագայում այդ գոր-
ծին սպաւնում է վտանգ, եթէ չը կազմակերպուի մի
կանոնաւոր խումբ այդ գործը առաջ տանելու համար:
Վտանգը ես նախատեսում էի նորանում, որ ամեն մէկ
բաղդախնդիր անձն, օգուտ քաղելով գործի այդ գրու-
թիւնից, հրապարակ կարող էր գուրս գալ հարստա-
հարելու թէ թատրոնական արհեստը և թէ այցելու-
ների զրպանը և այդպիսով թատրոնը պէտք էր կորց-
նէր իւր արժանաւորութիւնը և վսեմ նշանակութիւնը:

Հիմնուելով այդ սկզբունքի վերայ, ես դիմեցի տե-
ղական դերասանական մնացորդ ոչժերին և նոցա հետ
խորհրդակցելուց յետոյ, վճռեցինք կազմել դերասանա-
կան ընկերութիւն այնպէս անուանուած en société
սկզբունքներով, այսինքն օգուտի և վնասի տէր դառ-
նալով:

Հարկաւոր էր փող սկզբնական ծախսերի համար,
գլխաւորապէս մեր ընկերութեան համերաշխ, հայ թաւ-
րոնին անձնուէր անգամ կարծած օր. Աստղիկի Պօլսից
Թիֆլիս գալու ճանապարհածախսը հոգալու համար:

Պ. Ա. Մանդինեանցը և ես դիմեցինք իշխան Ա-
մատունուն, որը այնքան բարի գտնուեցաւ մեզ փո-
խարինաբար երկու հարիւր ռուբլի տալու վերոյիշեալ
ծախսերի համար:

Անմիջապէս օր. Աստղիկին փոխադրեցի ես Գիւլ-
բենկեանի գրասենեակի միջնորդութեամբ 100 ռուբլի
ճանապարհածախս:

Յարգելի օրիորդը համաձայնուեցաւ ճանապարհա-
ծախսը ստանալու, ստացաւ և չ'եկաւ ¹⁾:

Վեց ներկայացումն տալուց յետոյ, ընկերութիւնը
քայքայուեցաւ: Սակայն պ. պ. Տէր-Գրիգորեանցը, Մա-
տինեանցը (յուշարար) և Աւալեանցը մի առ ժամանակ
շարունակեցին հայերէն ներկայացումները պ. Արծրու-
նու թատրոնում:

Այժմ ներկայ տողերը գրելիս, ես կարծում եմ որ
հայ թատրոնական դադափարը մեծ վտանգի մէջ է...
և ով է մեղաւորը:

Պատասխանում եմ ցաւօք սրտի՝ ես:

Ո՛ր է Մասնաժողովը, կը հարցնեն ինձ շատերը,
կամենալով ստուեր ձգել նորա անցած գործունէութեան
վերայ:

Ես կը պատասխանեմ՝

¹⁾ Վախազիձէին մէջ ստիպուած եմ հրապարակաւ խոստովա-
նուել, որ օր. Աստղիկի պատճառով մինչ օրս անճիշդ եմ գտնուել
իշխ. Ամատունու վերաբերութեամբ:

Մասնաժողովը սկզբում հաւատաց ինձ:.... Ես բերի Կ. Պօլսի օր. օր. Աստուղիկ և Սիրանուշ և պ. Ադամեանցին, կարծելով նոցա հայ թատրոնի գաղափարաւոր անձինք. ես նոցա հաւատացի, նոքա ինձ խաբեցին և խաբեցին իմ մէջ ունեցած քսան տարուայ հաւատը դէպի հայ թատրոնական սրբազան ապագան:

Մասնաժողովը պիտի շարունակէր գործը և շարունակէր: Բոլոր հայութեան մէջ գտնուած գերասանական ոյժերը կեդրոնացան հետզհետէ Թիֆլիս: Պօլսոյ գերասանները և գերասանուհիք առատօրէն վարձատրուեցան և վերադարձան Բօսֆօրի ափերը:

Հիմա ինչ պիտի անենք, պ. խմբագիր:

Մէկ Ադամեան ունէինք, նա Մոսկուայի և գուցէ շուտով արտասահմանի (ամէն տեղի ուր հայ ուսանողութիւն կայ) Օլրիշ, Սալվինի և այլն կը դառնայ և այնուհետև այդ պարոնը խեղճուկ հայկական բեմը իւր մեծ անուան անարժան կը համարէ:

Ուրեմն մենք Ադամեան չունինք, այդ գիւտը արժեցաւ Թիֆլիզի հայ հասարակութեան 1879 թուականից մինչև 1882-ն մօտաւորապէս 16,000 ռուբլի կամ չը գիտեմ քանի 100,000 դուրուշ, մի գումար, որով կարելի էր ամբողջ մէկ օրինաւոր խումբ պահել բաւական երկար ժամանակ:

Այս ասածիս ապացոյց կարող է լինել մեր փոքրիկ խեղճ վրաց գերասանական խումբը, որի մէջ գտնուած ոյժերից, օրինակ պ. Կիպլանին—յաջող հեղինակ, ընտիր թարգմանիչ և լաւ գերասան լինելով, վարձատրուած է ամսական 100 ռուբլիով:

Ինչով զբոստենք տխուր եղելութեան հետևանքը: Ադամեան չը կայ, Ամերիկեանց, Չմշկեան ¹⁾ և այլն մեռան: Ում թողնենք ասպարէզ շարունակելու. այսուհետև գործը, որը մշակելով 1860 թուականից մինչև ներկան իւր առանձին սկզբունքները, գոյացրել է տաղանդաւոր հեղինակներ և գերասաններ, որ ստացել է արդէն քաղաքականութիւն և դառել է մի անհրաժեշտ պահանջ Թիֆլիզի հայ հասարակութեան համար և արժարժել է այդ գաղափարը հայաբնակ գաւառներում, ուր ներկայումս գտնվում են ինքնուրոյն գերասանական ոյժեր և հեղինակներ, պիտի դադարի արդեօք:

Եթէ մասնաժողովը դադարեց գործելուց, հասարակութիւնը պարտական է որոնել մէկ ուրիշ միջոց, ուրիշ պայմաններ, որոնցով կարելի լինէր չը թոյլ տալ սպանելու 23 տարուայ ընթացքում մեծ զոհաբերութիւններով կազմակերպուած գործը:

¹⁾ Եթէ խօսքը այստեղ հայ թատրոնի անձնակազմը մշակ պ. Գ. Չմշկեանի մասին է, նա տակաւին կենդանի է և ապացոյց կարող է համարուել նոյն խիստ այս յօդուածը, որի մանրամասնութիւնները հետ կարելի է գուցէ և չը համաձայնուել, բայց որը երևան է հաւանում նորա ջերմ սէրը դէպի այն գործը, որին նա նուիրել է իւր երեսօտարկութեան զեղեցիկ ոյժերը:

Պնդում եմ, իրաւունք չունի հայ հասարակութիւնը բարձի թող անել այդպիսի մէկ ընդհանրական գործ, որի օգտուէտ հետևանքը ակներև շօշափելի է ժողովրդի համար:

Ինչո՞ւ են կարողացել վրացիք, որ մեզանից փոքրամասնութիւն են կազմում Թիֆլիսում և որոնց նիւթական գրութիւնը աւելի անապահով է քան թէ մերը, առանց խորիստ խօսքերի առաջ տանել թատրոնական գործը: Ինչո՞ւ . . . եթէ նոքա գտնուած են միջոցներ, ինչո՞ւ պէտք է չը գտնենք և մենք:

Այո՛, պէտք է շարունակել գործը:

Թո՛ղ սթափուի, արթնանայ հայ հասարակութիւնը, ապա թէ ոչ ապագան կը չիշէ նորա ներկայի գոյութիւնը իբրև մէկ չնչին և մեռած սերունդի գոյութիւն: Եթէ Թիֆլիզի հայ հասարակութիւնը կարողացաւ գոյացնել 1879 թուականին թատրոնական մասնաժողով, որը այլ ևս չունի գոյութիւն, նա պարտաւոր է և կարող է գոյացնել մէկ ուրիշը, որը զննելով առաջինի գործունէութեան պակասութիւնները և սխալմունքները կարող է առաւել զգոյշ և հաստատ քայլերով առաջ տանել մեզ ամենիս սիրելի գործը:

Գ. Չմշկեան

* *

Կ. Պօլսի լրագիրները հաղորդում են, որ Ռուսանիայի հարուստ հայերից մէկը մեծ. պ. Թէոդորոս Սողոմոնեանը մօտ 30,000 ռուբլի է նուիրել Ռուսանիայում մի վայելուչ ազգային վարժարան կառուցանելու համար: Այս առիթով Ս. Ներսէս պատրիարքը օրհնութեան և գոհունակութեան թուղթ է ուղարկել պ. Սողոմոնեանին:

* *

Մարտի 18-ին վախճանուել է երուսալէմում լուսաւորապետ գեր. Սահակ եպիսկոպոսը:

* *

Տրեխտից մարտի 26-ով հաղորդում են լրագիրներին որ Փօթիկի ժամանել է այնտեղ «Ռիւրիկ» կոչուած ռուս ռազմաւար Բաքուի կերասնիով բեռնաորուած: Հեռագիրը աւելացնում է, որ Կովկասեան կերասնին առաջին անգամն է միայն երևում Տրեխտի վաճառանոցի վերայ:

* *

«Նովոստի» լրագիրը հաղորդում է, որ անդրկովկասեան տրանզիտի խնդրի հետ սերտ կապ ունի տէրութեան հաշուով Վրացիկավկազից մինչև Պետրովսկ երկաթուղի կառուցանելու նորերումս կալացած վճիռը: Այդ գիծը 345 վերստ երկարութիւն կունենայ: Այս նոր երկաթուղու նախատին ոյն է, որ կարճացնէ Մոսկվայում և կեդրոնական Ռուսաստանում պատրաստուած ապ-

րանքների ճանապարհը մինչև Պարսկաստանի և Միջին Ասիայի վաճառանոցները: Ենթադրում են որ նոր ճանապարհը ուսու գործարանատեղերին միջոց կ'տայ մըր-ցելու օտար արտադրողների հետ: Այս օրերը հինգ ին-ժինէր պ. Կարնօվիչի առաջնորդութեամբ սկսել են տեղն ու տեղը հետազոտութիւններ անել: Երկու ամսից յետոյ այդ հետազոտութեանց արդիւնքը կ'ներկայացուի ում հարկն է և այնուհետև կ'սկսուի երկաթուղու շինութիւնը: Ելեմտից նախարարութեան կողմից ներկա-յացուցիչ նշանակուած է պ. Միխայլովսկին:

*
**

Ստացանք «Աղբիւր» ամսագրի երրորդ համարը: Մեզ վերայ շատ ախորժ տպաւորութիւն է անում այն երևոյթը, որ մեր մանկական ամսագիրը աւելի և աւելի սկսում է գրաւիչ և համակրելի դառնալ: Ամսագրի թէ արտաքինը և թէ ներքինը աւելի քան թէ բաւարար է: Արդարութիւնը պահանջում է մեզանից ընթերցողների ու-շագրութիւնը դարձնել «Աղբիւրի» մի աշխատակցի յօդուածների վերայ, որի ազգանունը ցոյց է տալիս, որ նա օտարագրի է: Պ. Սալավիէվ-Նեսմելովը բուն ման-կական գրող է և նորա յօդուածները, որոնք առաւե-լապէս մի մի ուրուագիծներ են, մի պատուաւոր տեղ պիտի բռնեն մեր աղքատ գրականութեան մէջ: Որպէս մանկական գրականութեան առ ի սրտէ համակրող, մենք շնորհաւորում ենք պ. Նեսմելովին իւր յաջողակ գրուած-ների համար և հաւատացած ենք, որ «Աղբիւրի» բոլոր ընթերցողները ամենաջերմ յարգանք պիտի տածեն դէպի նա:

*
**

«Աղբիւրի» մատենախօսական բաժնում պ. Գաբոն իբրեւ թէ քննադատելով պ. Աղայեանցի «Անահիտ» անունով գրքոյնը, ի միջի աչոյց ասում է, որ մեր մամուլը մինչև այսօր չէ խօ-սած այդ աշխատութեան մասին: Պարտք ենք համարում չեղցնել, որ «Արձագանքի» անցեալ տարուայ № 9-ում դե-տեղում էր սոյն գրքոյնի մասին մի ընդարձակ մատենա-խօսութիւն, որ, վստահանում ենք կարծել, արժանի է նոյն իսկ պ. Գաբոնի ուշադրութեան:

*
**

Լրագիրները հաղորդում են որ այսուհետև իտալա-կան բեմի մի նոր զարդ լինելու է «Հալա ստանցի մի գեղեցկուհի» օր. Իննա Գարիալի անունով: Օրիորդը հիանալի ձայն ունի (una bella voce di mezzo sop-rano), երգելու արհեստը ուսումնասիրել է Փարիզի հռչակաւոր մայետրօների ղեկավարութեամբ: Իտալիա նա մեծ յաջողութիւն ունեցաւ նոյն իսկ առաջին անգամից Զիօֆօնգա օպերայում կատարելով Զիէկի դժուար դերը:»

Մի յայտնի գաղտնիք է որ այն շնորհալի օրիորդը

որ կրում է Ինա Գարիալի անունը, հանգուցեալ դենե-րալ Յովսէփ Ղորղանեանի դուստր օր. Նինա Ղորղա-նեանն է:

ՏԱՃԿԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՎԱՆԻՑ մարտի 4-ով գրում են «Մասիսին» հե-տեւալը.

«Սոսկալի գոյժ մը կը հասնի Շատալից: Կարծես մեր պաշտօնը լինի հաղորդել բօթերը միայն: Այդ դժբաղդ դատաւն՝ որ իւր կրած նեղութեանց պատճառաւ այս տա-ւի իւր վրայ արդէն բաղմիցս խօսեցրել էր, այս անգամ ընական մի սոսկալի պատահարի ենթակայ կը լինի, որին զոհ կ'երթան իւր Հայ անդամներից բաղմաթիւ անձեր: Կարծես ընտելուին էլ զայլացել է Հայերի դէմ: Փետրվարի 18-ին ցորեկուսան ժամ 6¹/₂ Շատալի Թաղ անուն գիւղաքաղաքին մէջ ուր կը կենայ դատաւի կառավարութիւնը, ահադաճայն որոտումով սոսկալի ձեան հիւս մը փուլ եկաւ իւր ներքեւ ծածկելով մի ընդարձակ տարածութիւն: Այսպիսի աղետալի պատահար մը այս կողմերը շատ ժամանակներէ ի վեր գրե-թէ տեսնուած բան չէր: Շատալի մի նեղ ձոր է երկուստեք բարձրացած ընտանի պատուարների միջև: Փուլ եկած հիւ-սը լերան մի ծայրից փուլ եկաւ դէպ ի ձորամէջ, որի միջից վազող բաւական մեծ գետից անցնելով հաղիւ կանգ առեց հանգիստակայ լերան վրայ, որի մինչև կեդրոնը բարձրացաւ: Աստի կարող էք հետեցնել փուլ եկած հիւսի ահագին սաստկութիւնը, որի պատճառաւ հովը միայն բաղմաթիւ հատարմատ ծառեր արմատախիլ արեց, տուներ կործանեց և ահագին քարերն իրանց չափտեսնական տեղերից շարժեց: Ձորի միջից վազող գետն՝ որ Տիգրիսի բաղմաթիւ ճիւղերից մինն է և որի միջից անցած էր ձեան հիւսը՝ երկու ժամ կանգ առնելով ողողեց գետեղերեայ շինութիւնները:

Կորուստը մեծ է: Թաղ մօտ 150 տունէ բաղկացեալ զուտ հայաբնակ մի գիւղաքաղաք է. աղետալի հիւսն իւր ներքեւ թաղեց 16 տուներ 70 բնակիչներով, յորոց 12 հա-ղիւ կարելի եղաւ ազատել քիչ կամ շատ վերաւորուած վի-ճակի մէջ. իսկ մնացեալ 58 անձինք կորան: Բարեկամ մը՝ որ այս տեղեկութիւնները կը հաղորդէ ինձ, կը նկարագրէ նաեւ աղետալի պատահարէն վերջը բացուած սրտաշարժ տեսարանը: Ահալին ձեան ներքեւ ծածկուած աւերակներն մէջ ոմն իւր ծնողքը, միւսն իւր զաւակները, ուրիշ մը իւր եղբայրները կը փնտռէր. զի անոնք՝ որք տանից դուրս ե-կած էին նոյն ժամանակ, բարեբաղդաբար ազատեցան իրանց տունների աւերակները տեսնելու և կորած սիրելիների դիա-կին վրայ արտասուելու համար միայն: Լաց և կոծը անա-սելի էր: Շատ մը դերդաստաններ ամբողջովին կորան: Մե-ռածների մէջ կան նաեւ չորս Քուրդեր՝ որք Հայերի տան ծառայողներ և հիւրեր էին: Նիւթական կորուստը նոյնչափ մեծ է: Կործանուած 16 տան կահ կարասիքներից և դուար ուխարներից զատ, որոց ցուցակը խնդրած լինելով պիտի հաղորդեմ Ձեզ երբ ստանամ, աւերեցան նաեւ 40 այգիներ և կործանեցան 5 ջրաղացներ: Արովհետև կարելի է որ ու-րիշ թղթակիցներ այստեղ տարածեալ լուրերն վրայ հիմ-նուելով վերոյիշեալ թիւերն մասին չափազանցեալ տեղե-

կուլթիւններ հաղորդեն, հարկ կը տեսնեն յայտնելու որ իմ հաղորդած թիւերը ստույգ աղբիւրից քաղուել են և ամենափոքր անտեղութիւն չունին: Ինձ հաղորդուել է մինչև անգամ մեռնողների անունները, յորոց մեծագոյն մասը կիներ և տղայներ են:

Թաղեցիք այս աղետալի պատահարից սարսափաւոր, ուժ անաջին անգամ ականատես կը լինին իրանց գիւղը հիմնուելէն ցարդ, գուցէ առաջին աստիճան տպաւորութեան ներքեւ որոշել են գաղթել: Մտադրութիւնը թերեւս փոխուի առաջին տպաւորութիւնը անցնելէ յետոյ. բայց սկիներէ է որ մանաւանդ կործանուած տուների սակաւութիւ մնացորդներն ամենախեղճ վիճակի պիտի ենթարկուին՝ կարօտ հաշրախմամ վեհ. Սուլթանի և ազգային կարեկցութեան: Նոքա՝ որք աչժմ աւերակները միայն ունին, աւերակներ՝ որք գերեզման գարձել են իրանց սիրելիներէն, եթէ չարժանանան այդ կարեկցութեան, պիտի բարոյապէս էլ փշանան, որպէս նիւթապէս արդէն փչացել են: Յուսանք ուրեմն որ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրն և Սուլթան Պատ. Յանձնաժողովն ուշադրութիւն կը նուրբն ենալան աղետի մը զոհ գնացող մեր դժբաղդ աղաւկիցիների աղիւղում ձայնին, որք իրանց եղբայրների կարեկցական սկստանքից դատ չունին ոչ մի միտթարութիւն և յոյս:

Դուք է հարկէ կը չեղէ որ Աղթամարի Տ. Խաչատուր Ս. Կաթողիկոսը՝ նախորդ տարուան Հոկտեմբերին գնացել էր Շատախ: Որովհետեւ ճամբաներ շուտով փակուեցան, անոր համար Կաթողիկոսն ստիպուեցաւ այն տեղ անցանել ձմեռը, ուր աչժմ էլ կը գտնուի տակաւին: Ես թէ և նորա բարի գործունէութեան վերաբերմամբ թերահաւատ եմ, սակայն իբրեւ թղթակից պարտաւոր եմ իմացում տալու Ձեր ընթերցողաց նորա բարի և վատ գործերի մասին, բաւական է միայն որ մեր տեղեկութիւններ քաղուած լինին հաւատալի աղբիւրներից:

Կաթողիկոսն որ Շատախ գնացել էր տեղացւոյ խնդրանք, Շատախցիներից մեծ ընդունելութեամբ և խորին յարգանք կը հիւրասիրուի: Ժողովուրդը շատ ոգևորեալ է անոր համար որ բարձրաստիճան եկեղեցական մը կը բարեհաճի այցելել իրանց այսչափ երկար ժամանակ: Միտթարութիւն մը՝ որ կը յայտնուի նաև արտաքին ցոյցերով: Յուն վարի Յին, Ս. Ծննդեան երբորդ օրն, Թաղ գիւղաքաղաքին մէջ մեծ հանդիսի կը կատարուի Ջօրհնեաց հանգստը: Պատարագիչ էր Ս. Կաթողիկոսն: Միւսինը ջուրը թափելու արարողութեան՝ որ կը կատարուի գիւղէն քառորդ ժամ հեռի անցնող գետի վրայ՝ ներկայ էին հարկւրաւորներով համընդ ժողովուրդն և գաւառի վարչական և զինուորական բոլոր մեծ և փոքր պաշտօնեայնէր: Արարողութիւնը կատարուած ժամանակ ժողովուրդը իւր մեծագոյն գնահատութեան յայտնի նշան ցոյց կուտայ պարպելով երկու հարիւրից աւելի հրազեններ:

Շատախից գրուած նամակները մեծ գովեստով կը խօսին Կաթողիկոսի գործունէութեան վերաբերութեամբ: Բարեկամ մը, որ կը խոստովանի թէ ինքն ալ ինձ պէս թերահաւատ մ'էր, կը հաղորդէ ինձ նորա ինչ ինչ գործերի մասին: Վեհ. Կաթողիկոսը, կը գրէ, այս տեղ կը կատարէ գործեր՝ որք գնահատումն արժանի են: Նա ահ և սարսափ պատճառել է աւաղակներին և աւաղակապետներին, անհանգիստ է արել նշանաւոր աւաղակապետ Կրուցի Մէմէտին և կառավարութեան գործերի մէջը անխղճաբար գեր խաղացող քերասանապետներին: Նա կը լուծէ կառավարութեան դա-

տառաւորներից տարիներով առկախ մնացած կնճաղից դատեր, որոց մէջ կան մինչև իսկ Քիւրդերի ամուսնական վեհ: Իւր ազգեցութիւնը կառավարութեան մօտ շատ մեծ է: Այս տեղ գործուած եղեւնագործութիւնների և հարըստահարութիւնների մի տեղեկագիր շինելով տեղական կառավարութեան վաւերացնել տուեց և նահանգային իշխանութեան ղրկեց: Ս. Կաթողիկոսը մեծապէս կ'աշխատի նաև տեղական դպրոցի վերակենդանութեան և բարեօրման համար: Ի գէպ ասել որ տեղւոյս հասարակութիւնն էլ հաւանք է գէպ ի լուսաւորութիւն. երանի թէ Վանի երկտասարդութիւն և ազգային իշխանութիւն ուշադրութիւն դարձնեն գաւառակիս վրայ, որ յուսալից ապագայ մը կը խոտանայ եթէ միայն չպահուի իրենց կարող և պարտաճանաչ ուսուցիչ մը:

Բացի Շատախից, որ այս տարի միայն գոհ էր, Աղթամարի թեմն եղող միւս գաւառներից այս տարի գանգառներ շատ լուեցան: Ս. Կաթողիկոսն գրեթէ տարի մը առաջ իւր թեմն եղող մէն մի գաւառի մէջը ներկայացուցիչներ ունէր, որք նշանադրութեան արարողութիւնը կատարելու պաշտօն ունէին: Սակայն այս տարի այդ պաշտօնները ջնջուեցան և յայտարարուեցաւ որ նշանադրութիւնը կրնայ կատարուի միմիայն Ս. Կաթողիկոսի մօտ: Ուրեմն հարսանիք սնեցողները պէտք է որ նշանադրութեան համար ահազին ճանրողութիւն յանձն առնուն ձմեռնային ճամբորդութեան յատուկ ամեն տեսակ վտանգներով հանդերձ, անանցանելի կիրճերից անցնին, ուստից ինքը (Կաթողիկոսն) չկրնար անցնիլ ստիպուել է սպասել Շատախի մէջը ամբողջ վեց ամիս: Կրնաք մեկնել թէ ինչ տեսակ դառն կատակ է այս—մի ճարտար՝ թէ և անխելճ՝ միջոց կողովութեան համար: Դուք կը չեղէ որ ես մտադրութիւն չայտնել էի իմ անձնական գործերիս պատճառաւ ուղեւորութիւն մը կատարել Աղթամար և այն տեղից գրել ձեզ Աղթամարի գործերի դրութեան մասին: Իմ մտադրութիւնը ևս կարող պիտի լինիմ ի գործ դնել երբ Կաթողիկոսը վերադառնայ Շատախից:

Կարճկանէն կը ծանուցուի մի ծանրակշիւ գէպ: Գաւառի փոխ գալմագամն, որոյ բնակութեան տեղին է Կարճկանի Նիկիտ անուն գիւղն, իւր մօտ մի երիտասարդ Հայ սպառաւոր ունէր, որի հետ գրեթէ երկու շաբաթ առաջ գիւղի շրջակայ լեռները սրտորդութեան ելած ժամանակ, երբ մի աւերակ եկեղեցիի առջև կը հանին, Գալմագամն հետաքրքրութիւն կեղծելով սպասաւորի հետ ներս կը մտնէ և այն տեղ սրբութեանց առաջ կը յանդգնի բռնաբարել սպասաւորի պատիւը: Այս եղեւնագործութեան գէպը Բաղդից (որի կուսակալութեան ենթարկուել է Կարճկան քանի մը ամիսից ի վեր) Կ. Պօլիս ծանուցուած լինելով, նախորդ շաբաթուն Պատրիարքարանից Ս. Հայրիկին քաշուած հեռագիր մը կը հարցունէ, թէ արդեօք Գաւառ. Վարչութիւնը կարող է վկայներով հաստատել ծանուցեալ ոճրագործութեան ստուգութիւնն եթէ քննութիւն բացուի: Անպատուած երիտասարդն աչժմ այս տեղ է և կը պնդէ որ կարող է իւր արած ամբաստանութիւնը Գալմագամի դէմ հաստատել վերականգնող որք անց բանը կատարուած ժամանակին երկտասարդի հանած աղմուկը լսելով փութացած էին եղեւնագործութեան տեղին: Մաղթենք որ կատարուելիք քննութիւնը ճշմարտութիւնն երևան բերելու և ոճրագործը յօրինակ աշույ պատժելու յաջողի:

Անցած շաբաթուն Մուշի Գաւառական Ժողովից և Ս. Կարապետի վանուց միաբանութիւնից Ս. Հայրիկին քաշուած

Հեռագիր մը Նորին Սրբապետութեան վանահայր և առաջնորդ ընտրուած լինելը ծանուցանելով 45 օր պաշտօնաթիւնը կը նշանակէ ընդունելու կամ մերժելու իրան առաջարկեալ պաշտօնը: Կը կարծուէ որ Ս. Հայրիկ այս տեղ իւր գէշ սարքուած դաւերից և քննիչներից զղուած մտադիր կերերի չը մերժելու առաջարկեալ պաշտօնը: Երեք կուսակցութիւններ տրեքն սաստիկ վառուած աշտպետի առթի մը կը սպասեն իրար բաղխելու համար: Կատարեալ անելխանութիւն մը կ'սպասուէ մեզ, պէտք է ուշք գարձնել:

Այս տարի Վարդանանց տարեգարծի համար չատկապէս աղագային հանդէսները չկատարուեցան, որպէս կը լինէին ուրիշ տարիներ, այլ միայն քանի մը տեղեր եկեղեցական հանդէսներ կատարուեցան: Իսկ Բարեկենդանի հանդէսներ ուրիշ տարիներ պէս իրանց բոլոր խաչատառի գոյներով կատարուեցան: Կառավարութիւնը բարեկարգութիւնը պահպանելու համար երեք օր զօրքեր չընցրեց, բայց այդ բաւական չեղաւ որ քանի մը հայեր վերար ծանր կամ թեթիւ կերպիւ վերաւորելէ արգելուէին:

Իբր տասն օր առաջ կառավարութիւն կասկածելով ձերբակալեց մի նշանաւոր չարագործ-Վաչֆիւր: Նորա տունը խողարկուելով գտնուեցան շատ մը գողոններ: Նա մասնակից էր քաղաքի և շրջակայ գիւղերի մէջ կատարուած գրեթէ բոլոր գողութիւններին: Թէ Հայ և Թէ Թուրք հասարակութիւնները շատ ուրախ են նորա ձերբակալութեան համար, և կը յուսան որ ըստ արժանւոյն պիտի պատժուի:

ՖԷԼԻԵՏՕՆ

ՄՈՒՐԱԿԱՆԱՅԻ ՍՊԱՆՈՒՄԸ

(Պատկեր)

Ա.

Ձեռն չիշում, թէ մը թուին և մը ամսին. միայն այսքան գիտեմ, որ Թէյմուր աղան, Համդաշի աղագահանը, կենդանացել էր Մուրադ-աղա կոչուած մի խառնածին տաճիկի մէջ. սա իւր բարբարոսութիւններով կամենում էր հաւասարուել Համդաշին, գեւ. ևս նա ոտի տակ էր առնում գիւղեր և աւարներ տալիս գիւղացիներին վերջին սպառէն-նախըրը, գեւ. նա զուարճանում էր խոտերի դէպքեր կրակ տալով, միայն այսքան գիտեմ, որ Տաճիկաստանի օրհան էր. քիւրդեր և ջիւղներ Վանայ փողոցներին մէջ համարձակօրէն բռնում և կողոպտում էին հայ անցորդներին, Վանայ ընդարձակ շուկան կրակին զոհ գնաց, քաջ Պողոս վարդապետը ձեռնուեցաւ, գեւ. ևս Պողոսեանները և Ապօղոսեանները միմեանց միմեկին ուտում. Պողոսը քիչ էր մնացել թուրքաբնակէրէր, որ վերջնապէս նորա պատճառաւ տեղի ունեցող ժողովրդական երկպառակութիւնները, բայց Պողոսը աղատուեց թոյնից, զգաց այդ ճգնաժամի ահաւորութիւնը, առ ժամ մասնակ դադարեցրեց երկպառակութիւնները, իւր ունեցած փառասիրութիւնը կարծես մի կողմը ծաղկեց, և այդպէսով իւր գործքերով, կրօնովն նմանում էր Երեմիային. Հայրիկին-այդ երկրորդ Ղեկնդ երէցին:

Այո, Պողոսը մեծ մարդ է, նա քաջ է, քաջասիրտ է,

ժողովրդական և լուսաւորեալ կրօնաւոր է, նա իշխում է համարեա քիւրդ և աղապետներին, նա վերջապէս հաղեւորական հերոս է, բայց փառասիր է և փառասիրութիւնը, այդ մէկ հատիկ մոլութիւն, ծածկում է նորա բոլոր չարքերի չատկութիւնները. նա թոյլ տուեց շարունակուելու իւր պատճառաւ երկու կուսակցութեան բաժանուած աղագայիներին տաղապաշտից և վստահաւոր վէճերը, որ տեւեց մօտաւորապէս քառորդ դար, այդ կուսակցութիւնը հայրը որդուց բաժանեց, աղագահներ աղագահանից, այդ կուսակցութեանց վէճերն միջոցին թէ և երկու կողմից էլ լոյս էին ընկնում ժողովրդեան, ազգին, արատ բերող մարդիկ և քահանաներ, հակառակ կողմը պահանջում էր պատիժ, բայց միւս կուսակցութիւնը նորան անմեղ էր հրատարակում և պաշտպանում էր այդ չարագործներին: Ձեռն չիշում մը թուին և մը եկեղեցուց, միայն այսքան գիտեմ, որ մի քահանայ-Պողոսեան կուսակցութիւնից, իւր անբարոյական ընթացքով, սարսափելի աղմուկ էր բարձրացրել Ապօղոսեաններին մէջ. ժողովուրդը լեցվում է եկեղեցին, որ արգիւէ նորան պատարագ մատուցանելու. Պողոսը թոյլատրում է քահանային և սա սեղանը բարձրանալու միջոցին Ապօղոսեաններից բռնութեամբ արգելվում է. Պողոսեանները չարձակվում են Ապօղոսեանների վերայ-պատարագը կռուի է փոխվում, մոմեր էր, որ միմեանց գլխին էին տալիս, ցուպեր էր, որ գլուխ էր պատռում: Պողոսը տեսնելով որ բանը վատ է լինում, մինչև կոկորդը պատռուիլը «գաղարեցէք» է աղաղակում, բայց մի կը լսէր այլ ևս նորան, եկեղեցին փոխվում է կըռուի դաշտի . . .

Բայց թողնենք այս:

Առաջի որ չեմ չիշում մը թուին և մը ամսին սակայն մի գեղեցիկ գարնանային օր էր. Արարուց մեծ պողոտայի միջով քայլում էր մի աշխոյժ միջահասակ մարդ, նա ոտնակի շտապ էր քայլում և քայլելու միջոցին իւր ձեռքի բաւակ փայտով զարնելով թուցնում էր ճանապարհի վերայ ընկած փոքրիկ քարերը. նա միջահասակ 25-30 տարեկան մի երիտասարդ էր, բոլորակ, մերկաքով և դէմքով. աչքերից մէկը քիչ ծուռ, սակայն խիտ ունքերի տակից փայլում էր. նա հազել էր եւրոպական հագուստ, գլխին կրում էր «փիւս-կիւլ» աւոր ֆէսը, ոտքերին կոշիկ իւր կրկնակոշիկով, իսկ ձեռքին բարակ և սև «բաստոն»ը: Նա արագ քայլերով շառաւ էր գնում, առանց ուշադրութիւն դարձնելու քիւրդերի և ջիւղներին վրայ, որոնցից չորս հարուց բաղկացած մի խումբ նիստելով նորան մօտեցան, երիտասարդը նիստեց նոցա դէպի իրան դալը, բայց չը տեսնելու դեպք և «մոռոտ» առանց քայլերը արագացնելու, շառաւ գնաւ:

— Դու Փլւմ (հայ) ես, հարցրեց նորան քիւրդերից մէկը, դէմը կտրելով:

— Que voulez-vous ? (Ի՞նչ էք ուղում) ասաց երիտասարդը խիտ և սպառնալից, սակայն կանգ առաւ:

— Կո՛ծ, ավ չէ՞ դէժժա (սա Ի՞նչ է ասում) հարցրեց քիւրդերից մէկը միւսին:

— Նազանէմ ավ Փրանգ ա (չը գիտեմ, սա Փրանգ է) պատասխանեց միւսը և ճանապարհ բացին երիտասարդին, որ անցաւ և քայլերը այս անգամ արագացրեց, քիւրդերը տեսած լինելով նորա կրծքից կախուած փամպուշի ոտիկայ շղթան, չը կամեցան այդ գեր ուրը ձեռքից հանել. նոքա չը համարձակուեցան խիստ կողոպտել նորան, որովհետեւ երիտասարդը ցոյց տուաւ, որ ինքը հայ չէ—քիւրդերը հայ էին փնտռում քանի որ գիտէին, որ հայերը ձեռները կըրծքի վերայ ծալած, թոյլ կը տանք իրանց կողոպտել, որովհետեւ

տեղի տեղեր, որ հայը սպանողանոց տարուելիք ոչխարի նման անմեղունիք վիզը կը ծռի կտրելի առաջ և չի ջանալ իւր անձը պաշտպանելու: Նոքա այդ շատ լաւ գիտէին, ուստի դեռ ևս հաստատ չ'իմանալով, որ երկտասարդը հայ էր թէ ոչ, չը համարձակուեցան մօտենալ նորան և մօտեցան մի ուրիշ հայի, որը տեսնելով նոցա, սկսեց փախչել—ահա նա հայ էր:

—Կո՛ծ, գոչեց քիւրդը—մի՛ փախչել, քեզ վնաս չենք տալ, եթէ մեր հարցրածին ճշտութեամբ պատասխանես, թէ չէ, ա՛յ, գնաւոր ետեւիցդ կը հասցնեն: Հայը տեսնելով, որ իրան քիւրդը առըճանակը (որը դատարի էր) իւր վրայ է ուղղել—կանգնեց, իսկ քիւրդերը ժպտելով և «հայը արեւն տեսաւ» անարգական առածը կրկնելով մօտեցան նորան:

—Այս ո՞վ է, որ գնում է, ասաց քիւրդերից մէկը երկտասարդին ցոյց տալով—հայ է թէ ֆրանգ: Հայը նայեց, ճանաչեց երկտասարդին և վատութեամբ մատնեց նորան, որովհետեւ ինքը Պօղոսեան էր, իսկ երկտասարդը Ապօղոսեան Արսէն էֆէնտին:

—Հայ է, ասաց նա:

—Լաւ, ես նորան կը սովորեցնեմ, բայց նախ քեզ էլ պէտք է թաւանել:

—Ի՞նչ, գոչեց սարսափած հայը—չէ՞ որ խոստացաք ինձ վնաս չը տալ:

—Էլի վնաս չենք տալ, կեանքդ քեզ ենք թողնում, միայն հանուիր:

—Բայց . . .

—Լուր, շուտ արա, ապա թէ ոչ կեանքդ չենք խընայել: Խեղճ հայը ստիպուեց իւր ժամացոյցը և շորերը տալ քիւրդերին, որոնք վազեցին Արսէնի ետեւից:

—Տո՛ւն աւերեցին, ասում էր հայը գլխին խփելով—մատնութեանս վարձքն էր . . .

—Արսէնը տեսած լինելով բոլորը և տեսնելով քրդերի դէպի իրան վազելը, հասկացաւ, որ անպիտան հայը մատնել էր իրան, բայց չը կարողացաւ չը ծեծադել երբ տեսաւ որ մատնութեան վարձի տեղ կողոպտեցին նորան:

—Վատաղդին մատնեց իւր ազգակցին, գոչեց նա և մի կոր փողոց մտնելով սկսեց փախչել: Քիւրդերը տեսնելով այդ պնդեցին նորա ետեւից: Արսէնը վազեց, բայց յանկարծ սարսափեց, երբ տեսաւ որ փողոցը ելք չունի: Նորա առջևից քիւրդերը գալիս էին: Նա յուսահատութեամբ դէս ու դէն վաղեց մի ելք գտնելու համար, բայց չը կար, իսկ քիւրդերը այդ տեսնելով ծեծադուժեցին և կամենալով իրանց զոհի ճգնաժամը երկարացնել, չարարել՝ սկսեցին մեղմով յառաջանալ:

—Հը, ի՞նչպէս ես, հայ—Փրանգ, այժմ էլ Փրանգու թիւն արա տեսնենք կաղատուես: Հոգիդ ենք հանելու, մեզ խաբեցիր, ուստի կենդանի չես մնալու «գեալիւր» . . . աւտովին նոքա:

Արսէնը տեսաւ իւր օրհասը, ուստի, ինչպէս որ օրհասաւանների ոյժը կրկնապատկում է, յառաջացաւ մի այգուոյ պատի և ճիգ անելով թուաւ նորա վերայ, պատը ցած էր և մինչդեռ նա կամենում էր միւս կողմը թռչել, քիւրդերը վերայ հասան և մէկը իւր կեռ դաշոյնը հանեց, մօտ էր, որ անդէն Արսէնը ընկնէր, բայց իւր ձեռքի փայտը դէմ տուաւ սրի հարուածին և ապշած քիւրդերի աչքի առաջից թուաւ այգին և անհետացաւ:

Բ.

Յարութիւնեանց Վահան Էֆէնտին տան մի սենեա-

կում, որոյ լուսամուտը նայում էր փողոցի վերայ, նստել էին տասի չափ երկտասարդներ: Նոքա բոլորն էլ հագնուած էին աւաֆրանգայ և բաղմած մի մեծ սեղանի շրջապատը լուսութեամբ պարապուած էին կամ լրագիր և կամ գիրք կարդալով—կարծես ընթերցարան էր այդտեղ: Սեղանի վերին կողմը, մի բաղկաթուղի վերայ, բաղմնէր մի պարթեւ մարդ, լայն ուսերով, մեծ և սև աչքերով: մաղերը խիտ և առատ: Նա վերցրել էր մի «Մասիս» և խորատուգում էր կարծես նորա կարգալու մէջ—դա տանուէր Վահան Էֆէնտին էր:

—Պարոններ, յանկարծ սենեակում թաղաւորող լուսութիւնը խղելով, ասաց Վահանը, ո՞վ է պախաս մեղինից: Ժողովը սկսելու ժամանակից արդէն անցել է կէս ժամ:

—Ո՛չ ոք է պախաս բացի Արսէն Էֆէնտինից, ասաց մէկը:

—Ո՛ւր է նա, չէ՞ որ նորան իմաց է տրուել ժողովը սկսելու ժամը:

—Այո, դուք է գործ է ունեցել և այնպէս ուշացել է:

—Գործ է ունեցել, ահա քեզ հայերիս մի գլխաւոր «մահանան»: միթէ՞ մենք անգործ ենք: միթէ՞ այդ քաղաքագէտ Արսէնը չէ իմանում, որ մեր այս դուրթեան մէջ մասնաւոր շահերը ընդհանուր մէջ պիտի լինաւ: ցաւումեմ որ նա էլ փչացաւ, ես նորան ամենից առաւել ջերմ պաշտպան էի կարծում ընդհանուրի շահերին:

Այդ միջոցին յանկարծ սենեակի դուռը բացուեցաւ և դուռն շէմքի վերայ երևեցաւ Արսէնի գունաթափ դէմքը:

—Ընդհանուրի շահը պաշտպանելուց ետ կեցող չեմ ես, Վահան Էֆէնտին, ասաց նա յառաջ դալով և բոլորի ձեռն էլ սեղմելով:

—Այսպէս ժամանակում ժամապահութեան ճշտութիւնը չը պէտք է դանց առնել: մեր ըրպէսները այժմ ժամեր են մեզ համար: Ժողովը սկսելու ժամից կէս ժամ ևս անց է:

—Պիտի ներէք: տարօրինակ դէպքով մը չը կրցայ ճշտութիւնը պահպանել:

—Անշուշտ, առտնին գործերն կ'ըլլային ձեր տարօրինակ դէպքը:

—Ո՛չ երբէք, ես հասարակ օրերն ալ չեմ զբաղիր առտնին գործերով: ատոր համար հոն կայ անդրանիկ եղբայրս:

—Շատ լաւ: և ի՞նչ էր ադ տարօրինակ դէպքն, պատմէ նայինք:

—Պատմելը կրնայ մեր թանգազին ժամերէն քանի մը ըրպէ՛ ալ խել:

—Հոգ չէ, դուք է այդ դէպքը, եթէ առտնին չէ, մեզ օգտակար ըլլայ:

—Քիւրդերէն կողոպտուելու վրայ էի, հազիւ զիս կրցայ ձգել Աղուեսէնց այգին:

—Ի՞նչպէս, գոչեց Վահանը—մանրամասն պատմէ:

Արսէնը հանգստութեամբ տեղաւորուեց իւր բաղկաթուղի վերայ և սկսեց պատմել, ընթերցողին արդէն յայտնի դէպքը: պատմելու միջոցին ժողովականները շարժում էին իրանց գլուխները և անթիւ անխ...երով սենեակը լեցնում:

—Վերջապէս, ազատեցմը անվնաս, ան նայինք, թէ չէ դոքա բոլորն էլ սովորական դէպքեր են: հայի մատնիչ լինելը և մատնութեան վարձը այդ կերպով ստանալը, քո գաղղիացի ձեռնալը, քրդերի համարձակ աւարառութիւնը և այլն, ասաց Վահանը:

—Ես անվնաս աղատուեցի, պատասխանեց Արսէնը:

—Ո՛չ, բաստօն՝ դ կորցրել ես, հետեւեցրեց ժողովականներին մէկը:

—Հոգ չէ, բառստոնս սրին դէմ տալու միջոցին կէս եղաւ, ես էլ ձգեցի, խնդրեմ այդ չէ. ժամանակ կորցնելու ատեն չէ. ժողովը բացուի թող:

Ժողովականները խորոյն թողին իրանց ձեռքի լրագիրները և թղթերը ու հանդատութեամբ տեղաւորուեցան աթոռներէ վերայ:

—Պարոններ, առօրեայ գլխաւոր հարցերն են մեզ դրողները, թողնենք դեռ ևս տնտեսական հարցերը, խորհենք ընկերութեան կալուածները աւարառութիւններէ անվնաս պահելու միջոցներ գտնել, սկսեց Վահան Էփէնդին—այժմ այնպէս միջոցի մէջ ենք, որ պիտի աչքի առնենք ընկերութեան կալուածներէ մի քանիսն աւերուելը, բայց մեր գլխաւոր կալուածն է ջրաղացը, որը այսօր կամ վաղ չը կարծեմ թէ իւր դրութեան մէջ մնայ, Բնի հնարք պիտի չի դործ դնել ասպատակ քիւրտերի և ջիւսներէ դէմ, ջրաղացը պահպանելու փառք Աստուծոյ այժմ մեր աչքով ենք տեսնում, որ այդ լեռնական վայրերէն թէրութեան թուրութիւնէ օգուտ քաղելով, մուտ են գործել քաղաքում և աւերում են ու գերիւում այնպէս, ինչպէս մի անիշտան գիւղի կամ քաղաքի մէջ. բայց ժողովուրդը դուռն է վերջապէս, որ իրանք ոչխար չեն և կարող են անձնապաշտպանութեան դիմել: Գեռ ևս երէկ, ՚ի հարկէ ըստիւր էլ լսած կը լինէք, թէ ինչպէս մի խումբ հայ երեստաւարդներ չարձակուել են մի խումբ քիւրդերի վերայ և նոցա սաստիկ ծեծելով փախցրել են. եթէ ամեն թաղում էլ այսպէս ընթանայ, յոյս կարելի է տածել, որ շուտով քիւրդերը քաղաքից դուրս գնան. ինչ որ էլ լինի, կարծես նախագուշակումն որ ջրաղացը ՚ի գուր տեղ դոհ պիտի գնայ քրդերի կատաղութեան: Այս բոլոր դժբաղտութիւններէ վերայ աւելանում է մի ուրիշը—հայերէն մէկը կառավարութեան մատնել է, իբր թէ մեր ժողովը, որի միակ նպատակը քրդերէն պաշտպանուելն է, ունի և մի դադարի մաս, այն է ապստամբութիւն տարեացնել ժողովրդեան մէջ և այս բոլորն մենք բռնուած կը լինէինք, եթէ կառավարութիւնը ուրիշ խառնիճաղանձ գործերով ըզբաղուած չը լինէր. թէ այսպէս և թէ այնպէս, մատնիչը որքան որ չէ չարդուել իւր ընթացքի մէջ, այնուամենայնիւ նորան պէտքէ մի աղբւր խրատ տալ:

—Ո՞վ է այդ վատաղդի մատնիչը, բացականչեց Արսէնը բորբոքուած:

—Իւր ժամանակին կասենք, իսկ այժմ այլ առակ լուարուք. լսում ենք, որ Մուրադ աղան մտադիր է ընկերութեան ջրաղացը իւր ձեռքովը աչրել, այդ մարդը եթէ կենդանի մնայ մեր ընկերութիւնը հիմնադրուած կարող է անել, այդ նոր Համդան, արիւնարբու թէյմուր խալալից ետ չը մնաց, ամբողջ վանեցուց սարսափեցուցիչ եղաւ, կրկնում են, եթէ այդ մարդը ժամ առաջ չը մեռնէ...

—Հասկանալի է, միջահատեց նորան Արսէնը, իսկ այժմ հարկը պահանջում է, որ նիստը դադարի, միւս նիստը դումարուելու միջոցին, անդամներին իմաց կը տրուի, յարեց նա և ոտի կանգնեց այնպիսի լուրջ և վեհափառ դէմքով, որ Վահանը, որը նախագահն էր, ստիպուեցաւ նիստը դադարեցուցած հրատարակել: Ժողովականները պատրաստուում էին ցրուելու, երբ փողոցից լսուեցան աղմուկ, օգնութեան ձայներ և քրդերէն հայհոյանքներ: Ժողովականները, ըստին էլ վազեցին լուսամուտի մօտ, փեղկերը բացին տեսնելու թէ ի՞նչ էր այդ:

Փողոցի մի կողմում մի քանի քիւրդեր, պատի վերայ սեղմած մի հայի ծեծում էին և անդադար «Թալանուի» գոչում հայհոյելով, իսկ նոցա շուրջը, հեռուում կանգնած

էին հայեր և չէին համարձակուում մօտ գնալ խեղճ Թալանուիին աղատելու:

—Նայէ, նայէ այդ վատաղդի հայերուն, բացականչեց Արսէնը—կը դիտեն և չեն համարձակիր օգնութեան հասնելու քայլ մը առնել. տուէք ինձ սուր մը, փայտ մը, որ եո ցոյց տամ անոնց թէ ի՞նչ կը նշանակէ անձնապաշտպանութիւն... և կայծակի արագութեամբ սենեակից դուրս գնաց, նորան հետեցին և երեք հոգի: Արսէնը մտաւ բազը, չափշտակեց այնտեղ դրուած հաստ ձողիներէ մէկը և բազի դուռը բաց անելով ուղացաւ փողոցը, նորան հետեցին միւսները, իսկ Վահան Էփէնդին վերցնելով իւր հաստ գլխով ցուպը, ծեծելով ճղեց ամբոխը և մի հարուածով գետին փռեց մի հսկայ քիւրդի, որը դաշոյնը բարձրացրած կանգնում էր խեղճ Թալանուիին սպանել. միւս քիւրդերը տեսնելով այդ և կարծելով թէ հայը սուր տեսնելուն պէս ըստ սովորականին ետ կը քաշուի, կատաղաբար հանեցին իրանց կեռ դաշոյնները և ընկան Վահանի և միւսներէ վերայ. Արսէնը իւր վերայ եկող քրդի գլխին այնպիսի մի սոսկալի հարուած տուաւ, որ քիւրդի ընկնելը և մեռնելը մէկ եղաւ. իսկ Վահանը և միւսները մի ակնթարթում չորոյն էլ փռեցին գետին և սկսեցին գանակոծել. գետին ընկնելու միջոցին, քիւրդերէն մէկը մի այնպիսի որոտադին ձայնով «օգնութիւն» կանչեց, որ կողքի փողոցներից գանաղան քիւրդերի խմբեր վազեցին նոցա օգնութեան, այժմ սկսուեցաւ սաստիկ կռիւ, ընթերակեաց (հանդիսատես) հայերը չորս կողմից պաշարելով իրանց վերայ չարձակող քիւրդերին, սկսեցին ձեռք ընկած քարով և փայտով նոցա հարուածել. հայերի կատաղութիւնը անչափ էր:

Այդ միջոցին չանկարծ, կուռի մէջ ուղացաւ մտաւ մի պատանի, ձեռքին երկու ատրճանակ բռնած և գօտիում մի սուր ունենալով. նա ատրճանակներից մէկը տուաւ առաջին պատահող հային, որը բարեբաղդաբար Արսէն Էփէնդին էր. իսկ միւսով ցած ձգեց մէկ քիւրդ, դատարկ ատրճանակը միւսի գլխին խփեց և սուրը հանելով մտաւ կռուի սաստիկութեան մէջ: Կռիւը տեւեց հազիւ տասը ըրպէ, քիւրդերը շատ կորուստ ունենալով ցրուեցին և փախան, իսկ հայերը ցնծութեամբ «յաղթ ու թիւն» գոռալով սկսեցին քննել իրանց վնասը. իրանցից 5—6 հոգի միայն վիրաւորուել էին. իսկ քրդերէն վեց սպանուել և տասը ծեծից անդադ ընկել էին. մի ակնթարթում մեռածները անհետացան յաղթողների հետ և փողոցի մէջ ընկած երեւում էին միայն անդադացած քիւրդերը, որոնք ուշքի գալով փախան:

Թաղը այնպէս իւր նախկին խաղաղ դրութիւնը ոտացաւ, որ կարծես ոչինչ չէր պատահել այնտեղ:

Գ.

Ահա, այժմ յոյս ունիմ, որ շատ չի տեւի այսպէս, տէրութեան բոլորովին մօտ—թի տակի ասպատակութիւնները, ասաց Վահան Էփէնդին երբ սենեակը դարձան Արսէնի հետ.—Արսէն, հագուստդ բոլորովին արիւնոտ է:

—Ուրեմն ուղարկել մէկին, որ գնա մեր տնից մաքուր շոր բերէ, ասաց Արսէնը ընկնելով մի բազկաթուռի վերայ—ես սաստիկ յոգնած եմ, իսկ ուսերս ցաւում է այնքան հարուածներ տալուց:

Միթէ այդպէս շուտ յոգնեցար:
—Ի՞նչ է խօսում դա. չեաւցրեց Արսէնը—միթէ ցուպը դէնք պիտի համարել, առանց այն էլ ցուպը շատ ծանր

էր և ուրախութեամբ նկատում էի, որ ամեն մի Հարուածը մի քիւրդի էր փռուած:

—Մենք ոչինչ չը կարողացանք անել, ասաց տխրութեամբ երկուսից մէկը:

—Ինչո՞ւ Համար:

—Ամբողջ յառաջ անցաւ, իսկ մենք ետ մնացինք և մի քիւրդի անգամ չը կարողացանք գետին փռել, դու էլ նոյնպէս, չէ՞ Կարապետ էֆէնդի:

—Այո, միայն առաջին չորս քիւրդերից մէկին ես փռուեցի գետին, ասաց Կարապետը:

—Գա նշանակութիւն չ'ունի, դուրս մէջ կուր չը կարճա անձնապաշտպանութեան նման մի բան էր, իսկ վերջինը կուր էր, այո կուր, գուցէ առաջին և վերջին կուրը, ասաց Արսէնը Հեալով, որովհետեւ սաստիկ յոգնել էր:

—Ի՞նչ գիտես որ վերջինն է, մենք միեւնոյն մարդկին ենք ամեն տեղ և կարծեմ որ միեւնոյն դէպքերը, այսինքն քիւրդերի բացարձակապէս Հայերին կողմակցելը գեռ ևս շատ կը կրկնուի. իսկ մենք կը շամփրենք բոլորին էլ, ասաց զուարթ ուրախութեամբ Կարապետը ձեռները շփելով:

—Ա՛խ եթէ ժողովրդեան ձեռքը զէնք լինէր... բացականչեց Արսէնը:

—Ի՞նչ կը լինէր:

—Ի՞նչ կը լինէր, քաղաքը կը մաքրուէր այս աւազակներէն:

—Ձէնք շատ կայ, ասաց Կարապետը—այնպէս մարդիկ կան, որոնցից ամեն մէկը մինչև Հինգ Հոգու զէնք և ասպար ունի:

—Յաւը այդ է ահա, որ կան ոմանք իրանց պէտք եղածից աւելի ունին. կան ոմանք էլ, որ չ'ունին, իսկ ունեցողները վատաբար չեն կամենում իրանց աւելորդները չ'ունեցողներին տալ, գուցէ Արսէնը բարկութեամբ: Բոլորն էլ լռեցին, գիտենալով Հայու այդ մտութիւնը—եսասիրութիւնը:

Դուռը բացուեցաւ և Վահան էֆէնդին ներս մտաւ.

—Ինչո՞ւ էք լուռ ու մոռնը նստել, ասաց նա ժպտելով, չը լինի՞ ուրախ չէ՞ք մեր այդ արշաւանքի Համար:

—Ուրախ ենք, բայց ես սաստիկ յոգնել եմ, ասաց Արսէնը—ուղարկեցի՞ր Հագուստի Համար:

—Այո և պատուիրեցի, որ մաշրս ձուաղեղ եփի և յետոյ սուրճ տան. չէ որ յոգնած ենք և անօթի. իսկ այնուհետեւ կը խօսակցենք, մենք արդէն խօսելիքներ ունենինք:

—Այո, ասաց Արսէնը—բայց այժմ ինձ մի ուրիշ բան շատ Հետաքրքրում է:

—Այդ ի՞նչ բան է:

—Թէ մի էր այն պատանին, որը կուրի ժամանակ երկու լեցուած ատրճանակներ ձեռքին ներս ընկաւ, մէկը տուեց ինձ, միւրով մէկին սպանեց, դատարկ ատրճանակով միւսին գետին փռեց, սուրը քաշեց և կուրի մէջ մտնելով աչքից անհետացաւ:

—Միթէ, գուցէ Կարապետը զարմացած, մի պիտի լինի դա. նա վանեցի չը պէտք է լինէր, որովհետեւ ոչ մի վանեցի այդպէս սրտոտ որդի չ'ունի. Հայ էր նա:

—Ինչպէս չէ, նա այնպիսի մի խիստ և խոժոռ դէմք ունէր, որ կարծես զինուոր էր:

—Այդպէս դէմքերով շատերը կան Վանայ պատանիները մէջ, բայց այդ խոժոռ դէմքերի տակ ծածկուած են լինում մի ամենավախկոտ և փոքր սերտ, դա պէտք է որ վանեցի չը լինէր:

—Կեանքս կը տալի, թէ այդ պատանուն մէկ անգամ էլ տեսնէի, ասաց Արսէնը:

—Կեանքը տալ Հարկաւոր չէ, դուցէ մի ժամանակ տեսնես նորան, ասաց Վահանը ժպտալով:

—Տեսնենք, այդ քաջ պատանին այնպէս կռվում էր, այնպէս քաջութեամբ իւր անձը պաշտպանելով տապալում էր, որ ես ինքս զարմացել էի:

—Ես ասել եմ և կ'ասեմ, քիւրդերը վրէժխնդիր են, այսօր 30 էին, վաղը 100-ով կը դան, եթէ չաղթուին, միւս օրը Հաղարով կը դան, իսկ այդ ժամանակ էլ եթէ չաղթուին, այլևս չեն Համարձակուիլ քաղաքի այսպէս գլխաւոր փողոցներում բացարձակապէս թալանել, գերիել, ոսպանել, բայց մեր է այն գորութիւնը, որ չաղթէ նորա Հարկւորն և Հաղարին:

—Ահա այսպէս ենք, եթէ զէնք չունինք և չենք կամենում ունենալ, միշտ կողոպտվում ենք բարբարոս ազգի ձեռքից սրպիսին քիւրդն է:

Նախագահի թից լսուեցաւ ոտնաձայներ և դուռը բացուելով յայտնուեցաւ շէմքի վերայ մի խոժոռ դէմքով պատանի արիւնոտ զգեստով. իսկ ձեռքին բռնել էր մի կապոց, որը տուաւ Վահանին. Արսէնը աչքը ձգեց նորա վերայ և ուրախութեամբ գրկեց նորան գոչելով.

—Ձե՛մ սխալվում, սա նա է, այն պատանին է, սա էր ատրճանակներից մէկը ինձ տուողը:

—Միթէ, գուցէն բոլորը ոտքի կանգնելով, բացի Վահանից, որը մեծ բաւականութեամբ ժպտում էր:

—Գա է, Արսէն էֆէնդի—ասաց նա—չէ՞ որ ես ասացի թէ մի օր կը չալանուի. ես քո ասելու բոլորին իմացայ թէ մի էր, դա վանեցի է և իմ ազգականներից մէկը:

—Ա՛հ, շատ ուրախ եմ, ասաց Արսէնը և պատանու ձեռքից բռնելով նստեցրեց իւր մօտը. ուրտեղից ճարեցիւր այդ զէնքերը, Հարցրեց նա պատանուց քաղցրութեամբ:

—Բաւական է, ասաց Վահանը պատանուն դառնալով—Գէորդ, դու էլ գնա Հագուստդ փոխիւր, իսկ մենք, դարձաւ նա չորսին—սկսենք մեր մասնաժողովի Հարցերը լրճուել...

Կէս ժամից չետոյ յանձնաժողովը վերջացած լինելով, անդամները ցրվում էին, իսկ Արսէնը մտածելով և շատ մեղմ քաջելով տուն էր գնում:

—Արսէն էֆէնդի, յանկարծ լսուեցաւ նորա ետեւից բոլորովին մօտ—միջմտածիւր, քեզ օգնական կ'ունենաս և իմ բազուկները. Արսէնը դարձաւ և Գէորդին տեսաւ իւր ետեւում:

—Ուրեմն դու լսեցիր ամեն բան, ասաց նա պատանու ձեռքը սեղմելով.

—Այո, բոլորը լսեցի, երկուցեան ժամը չորսին ձեր տանը կը լինեմ, ասաց Գէորդը և մի նեղ փողոց մտնելով անյետացաւ Արսէնի աչքերից:

(Վերջը հեղինակ համարով)

ՋԱՆԱՋԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Լսում ենք, որ վրաց տաղանդաւոր դերասանուհի տիկին Սափարեան-Աբաշիձէ մի քանի ժամանակից ձեռնարկել է Հայոց լեզուի ուսումնասիրութեանը Հայոց բեմի Հետ ծանօթ և Հայոց լեզուին Հմուտ մի պարոնի առաջնորդութեամբ: Տիկինը մտադիր է մասնակցել Հայերէն ներկայացումներին: Ինչպէս մեզ հաղորդում են, տիկին Սափարեան-Աբաշիձէ այնքան առաջադիմութիւն է արել, որ զատկից չետոյ կը մասնակցի երկու կամ երեք Հայերէն ներկայացումներին, իսկ սեպտեմբերից աշխնքն 1883—1884 թ. սեպտեմբեր տիկին Սափարեան կանոնաւոր կերպով կը խաղայ Հայ դերասանական խմբի Հետ: Յոյս ունենք, որ տ. Սափարեանի նույնպիսի Համակրութեամբ կընդունվի Հայ Հասարակութենից, ինչպէս և վրաց Հասարակութիւնից նա արդէն ընդունված է, մանաւանդ որ չորս տարի առաջ, երբ նոր կազմվեցաւ Հայ Թատրոնական մասնաժողովը, վերջինի անդամները շատ աշխատեցին տ. Սափարեանին Հայ դերասանական խմբին մասնակցի անելու Համար, բայց այդ աշխատանքները զանազան պատճառներով չաջողվեցան:

(Մշ.)

Խմբագիր-Հրատարակիչ ԱՐԳԱՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ:

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ Թ Ե Ր Թ

ՄԻ ԱՄՍԵԱՅ ՀԱՆԴԻՍ

(1—2 տպագրական թերթից բաղկացած):

1883 թ.

ՀՐԱՏԱՐԱՎՈՒՄ Է ԵՐԵՒԱՆՈՒՄ

Տարեկան գինն է 3 ռուբլի կանխիկ վճարելի: Ստորագրուել կարելի է խմբագրատանը: Օտար քաղաքից դիմում են հետևեալ հասցեով՝ Вѣ г. Эривань, въ редакцію журнала „Гигіеническій листокъ“.

Խմբագիր-Հրատարակիչ, Երևանայ քաղաքային

բժիշկ ԼԵՒՈՆ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆՅ

Նոր լոյս տեսաւ «Բնախօսութիւն» վերնագրով գիրքը, որ է Թարգմանութիւն «Физика» անունով գրքի, քսան և չորս պատկերանի, որի մէջ պատմվում է արեգակի, աստղների, երկրի կենդանիների, և բոյսերի մասին: Գիրքը նշանակած է Հայ ուսումնարանների Համար, գինն է 80 կօպ. վաճառվում է Տիֆլիսում ամէն յայտնի գրավաճառների մօտ. իսկ Երևանում «բարեկամ մանկանց» գրավաճառանոցում. ցանկացողք կարող են գիմել ինձ:

Հրատարակիչ Միայել Բաղդասարյան

Նոր Նախիջևանի և Բեսարաբիոյ Թեմական Դպրանոցի տեսչական պաշտօնը թափուր մնալով Պ. Ա. Բահաթրեանի մահուամբ, նոյն Դպրանոցի Հոգաբարձութիւնը խնդրէ ցանկացողներին յայտնել Հոգաբարձութեան իւրեանց յօժարութիւնը յանձն առնուլ այդ պաշտօնը:

Դպրանոցի Տեսչի պարտականութիւններն են. իբրև նորա մերձաւոր կառավարող՝ հսկել և պահպանող լինել ներքին բարեկարգութեան և յառաջադիմութեան նորին ըստ ամենայն մասանց (Կանոնագր. Դպր. յօդ. 29)

Դպրանոցի Տեսուչն ընտրի յուսումնական և յարժանաւոր եկեղեցականաց կամ աշխարհականաց՝ աւարտելոց զընթացս ուսման ի ձեմարանի Մայր Աթոռոյ Ս. Էջմիածնի կամ ի բարձրագոյն ուսումնարանս Տէրութեան (յօդ. 30):

Տեսչութեան Համար թոշակ սահմանուած է տարեկան 1800 ռուբլի, բայց ի բնակարանէն և վառելեաց, ևս և միոյ առարկայի ուսուցչութեան ուճկէն, որ ունի ստանալ առանձին՝ ըստ թուոյ դասուցն (յօդ. 31):

Դպրանոցի այլ կանոնաց և դրութեան ծանոթանալ ցանկացողներին կ'ուղարկուի նորա տպագիր կանոնագրութիւնը:

Նախագահ Խորհրդոյ Հոգաբարձուաց

Սահման Երևանում

Ներսիսեան Ազգային Հոգևոր Դպրանոցի ուսուցչական խումբը ցաւօք սրտի յայտնելով իւր բարեկամ և նախկին ազնիւ պաշտօնակցի Մարտիրոս Սիմէօնեանցի մահը, խոնարհաբար խընդրում է նորա ծանօթներին և բարեկամներին յարգելու հանգուցելու յիշատակը ներկայ գտնուելով նորա հոգեհանգստին, որ կատարուելու է այսօր ապրիլի 10-ին, Վանքի Մայր եկեղեցում, սուրբ պատարագից յետ:

ԾԱՅԻ ԵՐԳԱՐԱՆ

ԺՈՂՈՎԵՑ Կ. ՏԵՐ-ԴԱԹԵԱՆՑ

Ի լոյս ընծայեց

ՏՊԱՐԱՆԱՏԵՐ Յ. ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆՑ

Գինն է 40 կ.:

Վաճառվում է «Կենտրոնական Դրամաճառանոցում»
և միւս գրաճախների մօտ:

ՄԱՄՈՒԼԻ ՏԱԿԻՑ ԴՈՒՐՍ ԵԿԱԻ
ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵՁՈՒԻ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՏԱՐԵՐՔԸ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍԸ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵՑ ՆԻԿ. ՏԵՐ-ՂԵԻՈՆԴԵԱՆՑ

Գինն է 30 կ. գումարով գնողները
20% զիջումն են ստանում:

Վաճառվում է բացառապէս «Կենդ. Դրամ»

ՀԱՅ—ԲՈՂՈՔԱԿԱՆԻ ԸՆՏԱՆԻԲԸ

Գ Ր Ե Ց

ՄՈՒՐԱՅԱՆ

Վաճառվում է «Կենտ. Դրամաճ.»

Գինն է 40 կոպ.:

Գումարով առնողներին զիջումն է լինում:

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ

ՔԱՆԳԱՆՈՋԱԽ

ԿՕՄԵԴԻԱ ԵՐԵՔ ԱՐԱՐՈՒԱԾՈՎ

ՀԵՂԻՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

Գ. ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆՑԻ

Գինն է 50 կոպէկ.

Վաճառվում է Կենտրոնական և Կովկասեան
գրավաճառանոցներում:

Զ Բ Բ Ա Կ

ՏԵՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՊԱՏԿԵՐԱՑՈՅՑ

Հաւաքեց Հ. ՂԵԻՈՆԴ. Վ. Մ. ԱԼԻՇԱՆ

ՎԵՆԵՏԻԿ. 1881 թ.

Գինն է 10 ռուբլի.

ձանապարհաճախով 10 ռ. 60 կ.

ԾԱԽՎՈՒՄ Է «ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑՈՒՄ»

Дозв. Ценз. Тифлисъ, 9 Апрель 1883 г.

Типография И. Мартиросіанца.